

# SONDA DO INŠTITUCIONALIZOVANEJ STAROSTLIVOSTI O ZRAKOVO ZNEVÝHODNENÚ MLÁDEŽ NA SLOVENSKU V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ S DÔRAZOM NA ÚSTAV V LEVOČI<sup>1</sup>

Marek ŠIMČEK – Viktória HLADKÁ\*

\*vhladka@ukf.sk

SCOPUS Author ID: 57226773758

ŠIMČEK, Marek – HLADKÁ, Viktória. An Insight into the Institutionalized Care of Visually Impaired Youth in Slovakia in the Inter-war Period with Emphasis on the Institution in Levoča. In *Studia Historica Nitriensia*, 2024, vol. 28, no. 2, p. 592-627, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2024.28.2.592-627.

**Keywords:** youth; visually impaired; blind people; institutional care; Czechoslovak Republic; Levoča;

<sup>1</sup> Táto práca bola podporená projektom Univerzitnej grantovej agentúry UGA I/4/2024.

„...byť slepým a milovaným je na tomto svete, kde nič nie je dokonalé, skutočne jeden z najvzácnejších spôsobov blaženosti.“<sup>2</sup>

## Úvod

Československá republika (ďalej len ČSR), ako jeden zo štátov vzniknutých na sklonku prvej svetovej vojny a zároveň na troskách rakúsko-uhorskej monarchie, mala okrem hospodárskych, správnych, územných a legislatívnych problémov takisto ne jeden sociálny problém, ktorému musela čeliť. Medzi tieto nezanedbateľné problémy patrila aj starostlivosť o deti a mládež.<sup>3</sup> Ide o veľmi širokú problematiku, v rámci ktorej možno skúmať inštitucionálne hľadisko, legislatívu či sociálnu starostlivosť realizovanú priamo v teréne. Starostlivosť o deti možno skúmať aj z pohľadu toho, kto bol jej poskytovateľ, teda či išlo o štátnu či dobrovoľnú (filantropickú) starostlivosť. V rámci tohto mnohovýrovného problému nemožno opomenúť ani sociálno-zdravotnú starostlivosť o mládež dobovo označovanú ako *abnormálna* (vychýľujúca sa norme) či *úchylná*. Do tejto skupiny mládeže, resp. subtémy dejín sociálnej starostlivosti, možno zaradiť starostlivosť o mládež s poruchami zraku, sluchu, s mentálnym znevýhodnením, s hendikepom pohybového aparátu či starostlivosť o problémovú mládež (neskôr označovanú ako ťažko vychovateľná mládež).<sup>4</sup>

Vo všeobecnosti bola sociálna starostlivosť o deti a mládež v medzivojnovom Československu rozvíjaná v dvoch základných líniách odzrkadľujúcich sa aj v charaktere ústavnej starostlivosti, a to: verejnoprávna starostlivosť (štátna, legislatívne ukotvená) a súkromnoprávna ochrana (dobrovoľná, filantropická).<sup>5</sup> Podobne ako iné oblasti československej legislatívy, aj zákonné ustanovenia na ochranu mládeže sa museli zo začiatku existencie československého štátu vysporiadať s nejednotnosťou.<sup>6</sup> Rozdielnosť zákonov naprieč republikou vychádzala, resp. bola dôsledkom predchádzajúcej dualistickej habsburskej monarchie. Dovtedajšie potláčanie chudoby, prejavy altruizmu a dobročinnosti sa mali pretransformovať z náboženského prikázania na zákonom stanovenú povinnosť. Pre zefektívnenie a zlepšenie starostlivosti o deti a mládež bolo

<sup>2</sup> HUGO, Victor. Bedári: Fantine. Bratislava 1973, s. 179-180.

<sup>3</sup> RIGOVÁ, Viktória. Mládež nad priepasťou. Sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Bratislava 2022, s. 23. Na tému sociálnej politiky prvej ČSR bližšie: KOTOUS, Jan – MUNKOVÁ, Gabriela – ŠTEFKO, Martin. Obecné otázky sociálnej politiky. Praha 2013.

<sup>4</sup> Na bližšie preskúmanie terminologického problému a nejednoznačnosti pomenovania tejto mládeže, problém, ktorý je dedičstvom Rakúsko-Uhorska, pozri RIGOVÁ, Viktória. Problémová mládež a jej nejednotná terminológia v československom priestore medzi rokmi 1918 – 1945. In Východočeské listy historické, 2022, roč. 43, č. 1, s. 33-48.

<sup>5</sup> Niektoré inštitúcie stáli na pomedzí týchto dvoch línií – boli tzv. polooficiálne. Do tejto skupiny zaraďujeme napr. Zemské ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave. RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor et al. Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992. Praha 2012, s. 96, s. 366-367. MOSNÝ, Peter et al. Právně-historická realita sociální doktríny 20. století. Krakov 2014, s. 174-175. Pozri tiež: HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel et al. Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781 – 1939. Ideje, legislativa, instituce. Praha 2015, s. 13-16.

<sup>6</sup> Soupis zařízení sociální péče o mládež v republice československé. Praha 1925, s. 7.

klúčové jej zintenzívnenie, zlepšenie jej organizovanosti a systematickosti, taktiež organické spojenie štátnej a dobrovoľnej starostlivosti, aby sa navzájom podporovali a dopĺňali.<sup>7</sup> To všetko v kontexte povojnovej hospodársko-sociálnej krízy, morálnej krízy a krízy rodinného života.<sup>8</sup> Z inštitucionálneho hľadiska predstavovalo dôležitú úlohu Ministerstvo sociálnej starostlivosti<sup>9</sup> (ďalej MSS) so svojim poradným orgánom – Sociálnym ústavom. V priebehu medzivojnového Československa pôsobilo na Slovensku hneď niekoľko ďalších štátnych inštitúcií – Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti pri Ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska či Inštruktorát sociálnej starostlivosti o mládež v Bratislave. Od 30. rokov 20. storočia malo v oblasti sociálno-zdravotnej starostlivosti o mládež kľúčovú úlohu aj Krajské (Zemské) ústredie starostlivosti o mládež v Bratislave so svojimi podriadenými Okresnými starostlivosťami o mládež. Sociálno-podporné aktivity vyvíjali aj ďalšie súkromné spolky (Živena, Záchrana a i.).<sup>10</sup>

Cieľom štúdie je zmapovať ústavnú starostlivosť o špecifickú skupinu tzv. *abnormálnej* mládeže – konkrétne starostlivosť o zrakovo znevýhodnených na Slovensku počas obdobia prvej ČSR.<sup>11</sup> Historický výskum vychádza zo štúdia dobovej literatúry – jednak periodika *Péče o mládež: Měsíčník pro veřejnou i soukromou sociální péči o mládež*<sup>12</sup> (vychádzal od roku 1922), ale tiež odborného časopisu *Úchylná mládež: Časopis pro výzkum a výchovu mládeže slabomyslné, hluchoněmé, slepé, mravně vadné a zmrzačené*<sup>13</sup> (vychádzal desaťkrát ročne od roku 1924), ktorý sa sústreďoval na deti a mládež s rôznymi zdravotnými defektami. Publikoval množstvo odborných článkov zaoberajúcich sa práve zrakovo znevýhodnenými osobami – napr. otázkami ich ústavnej starostlivosti, výchovy až po ich sny. Pri

<sup>7</sup> Na túto tému pozri napr.: TŮMA, Antonín. Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež. Brno 1923, s. 22.

<sup>8</sup> Za najvýraznejšie „smutné dedičstvo“ prvej svetovej vojny boli popri vojnových invalidoch, vdovách považované práve siroty. Bližšie pozri: Sociální péče a sociální politika v prvním desetiletí republiky. Praha 1928, s. 7.

<sup>9</sup> Ministerstvo sociálnej starostlivosti sa vo svojich začiatkoch ako pomerne malý úrad členilo na tri odbory: 1. oddelenie starostlivosti o (deti) mládež; 2. oddelenie starostlivosti o invalidov, bytová, družstevná a konzumná starostlivosť; 3. oddelenie ochrany robotníctva, sprostredkovania práce a sociálneho poistenia. RIGOVÁ, Mládež nad priepasťou, s. 23. Na túto tému bližšie pozri: HLAVAČKA – CIBULKA, Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781 – 1939.

<sup>10</sup> Na túto tému bližšie pozri: RIGOVÁ, Mládež nad priepasťou, s. 22-55.

<sup>11</sup> Časopis *Úchylná mládež* v roku 1929 uviedol, že v danom období bolo na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi zhruba 2 000 nevidiacich ľudí. Išlo však skôr o odhad, keďže na Slovensku a Podkarpatskej Rusi na túto tému neexistovali žiadne dáta. Taktiež bol predpoklad, že v rámci celej ČSR v roku 1929 žilo asi 8 000 nevidiacich. Presné počty boli zaznamenané len čo sa týkalo tzv. válečných slepců. Z celkového počtu vojnových invalidov – 308 460 – bolo 568 vojnových slepců. Z toho bolo 310 v Čechách, 123 na Morave a Sliezske, 105 na Slovensku a 30 na Podkarpatskej Rusi. ZEMAN, Josef. Statistika slepců. In *Úchylná mládež*, 1929, roč. 5, č. 9-10, s. 226-229.

<sup>12</sup> Redakčnú radu mesačníka tvorili vtedajší odborníci na sociálno-zdravotné otázky a právo ako napr. Jaroslav Kallab, Antonín Tůma či Albert Milota. Redakciu viedol spomínaný Jaroslav Kallab, ďalej Božena Čejková za Čechy, Zdeněk Vašíček za Moravu a Sliezske a Emanuel K. Rosol za Slovensko a Podkarpatskú Rus. Bližšie pozri titulný list *Péče o mládež*, 1924, roč. III.

<sup>13</sup> Odborný časopis *Úchylná mládež* riadil zakladateľ českej detskej psychiatrie, profesor psychopatológie detského veku Karel Herfort a zakladateľ modernej československej defektológie, školský inšpektor Josef Zeman. Bližšie pozri titulný list *Úchylná mládež*, 1924, roč. 1, č. 1.

tvorbe textu boli nápomocné aj zdigitalizované publikácie dostupné v digitálnej knižnici Múzea špeciálneho školstva v Levoči.<sup>14</sup> Keďže sa text zameriava aj na konkrétny príklad ústavnej starostlivosti o zrakovo znevýhodnených, autori pri výskume pracovali aj s Výročnými správami súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči (správy za roky 1924 – 1936).

Dobová terminológia má pre skúmanú skupinu mládeže viacero pomenovaní, resp. adjektív, názvoslovie je tak nejednotné. Pre korektnosť obsahu štúdie sme sa rozhodli uvádzať ju ako *zrakovo znevýhodnenú*, teda využívame súčasný slovník bez pejoratívneho či iného zafarbenia. V doslovne citovaných častiach textu pochádzajúcich z dobových prameňov a literatúry sme ponechali adjektíva, ktoré sa v skúmanom období bežne používali (napr. mládež – *abnormálna*, *úchylná*). Vďaka tomu zostala zachovaná autenticita dobových vyjadrení.

### Snaha o riešenie problémov ústavnej starostlivosti

V medzivojnovom Československu existovalo hneď niekoľko typov zariadení, resp. ústavov určených pre deti a mládež. Môžeme ich rozlišovať na základe rôznych kritérií – napr. na základe toho, kto ich zriadil – a to na zariadenia (ústavy) štátne, súkromné či cirkevné. Alebo podľa toho, či sú určené pre osoby zdravé (označované ako *normálne*) alebo osoby so zdravotným znevýhodnením (označované ako *abnormálne*). Obsiahla štatistická publikácia *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice československé* rozlišovala dve základné skupiny zariadení:

1. pre mládež a osoby *normálne* – ústavy pre matky a dojčatá, jasle pre dojčatá a batolátá, útulky pre matky a dojčatá pri okresných detských domovoch, okresné detské domovy, sirotince, rodinné kolónie pre deti opustené a ohrozené, domovy pre dorast a i.
2. pre mládež a osoby *abnormálne* – zariadenia pre mládež telesne a mentálne znevýhodnenú (v dobovom kontexte išlo o slabomyseľných, epileptikov), nevidomú, hluchonemú, problémovú (výchovne a polepšovne)<sup>15</sup> a zariadenia pre starostlivosť o nevyliciteľne chorých.<sup>16</sup>

Územie Slovenska malo nedostatok ústavov pre zrakovo znevýhodnenú mládež. Na tento problém odkazujú aj dobové odborné periodiká. V časopise *Péče o mládež* nájdeme mnoho článkov, ktoré porovnávajú hlavne ústavnú starostlivosť o hluchonemú mládež so starostlivosťou o zrakovo znevýhodnených. V roku 1922 bol publikovaný článok, v ktorom sa jeho autor sťažuje na nedostatok slepeckých ústavov. Ku dvom slepeckým ústavom prirovnáva päť ústavov pre

<sup>14</sup> Digitálna knižnica je dostupná na tomto odkaze: <<https://msslevoca.sk/knihy2/>>.

<sup>15</sup> Na tému problémovej mládeže bolo v posledných rokoch publikovaných hneď niekoľko prác: VESELEI, Michal. Pohľady na ústavnú výchovu a prevýchovu detí a mládeže s poruchami správania v medzivojnovom Československu. In *Paidagogos*, 2021, č. 1. Dostupné na internete: <<https://paidagogos.net/issues/2021/1/article.php?id=7>>; RIGOVÁ, Mládež nad priepasťou.

<sup>16</sup> *Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice československé v roce 1931. Díl II. Veřejná ústavní a všeobecná dobrovolná péče o chudé a mládež ochrany potřebnou v republice československé v roce 1931.* Praha 1937, s. 11.

hluchonemých.<sup>17</sup> Takisto sociálni pracovníci upozorňovali, že hluchonemá mládež mala na Slovensku k dispozícii 29 odborných učiteľov v piatich ústavoch, pričom zrakovo znevýhodnená mládež sa môže spoliehať len na dvoch riaditeľov v rámci dvoch ústavov.<sup>18</sup> Aj v roku 1929 sa stretávame s prosbou o vyriešenie tohto problému, aby sa o zrakovo znevýhodnenú mládež staralo aspoň tak rovnako ako o mládež hluchonemú. Zo všetkých odborov sociálnej starostlivosti bola starostlivosť o zrakovo znevýhodnených na Slovensku považovaná za najhoršiu, čo bol podľa vtedajších sociálnych pracovníkov problém, ktorý Československo zdedilo po Rakúsko-Uhorsku.<sup>19</sup>

Slovensko malo krátku históriu ústavnej starostlivosti o slepcov v podobe ústavu v Bratislave, ktorý v roku 1825 založil Josef Rafael Baitl. Baitl sa neskôr podieľal aj na založení ústavu v Brne. V Bratislave tento ústav ale fungoval iba jediný rok, potom musel byť presunutý do Budapešti. Slovenské zrakovo znevýhodnené deti a mládež ho však mohli navštevovať len na teoretickej úrovni. Nevidiaci na Slovensku tak boli odkázaní len na dobročinnú pomoc alebo na pomoc od rodín a obcí. Väčšinou len rozširovali rady chudoby a žobrali.<sup>20</sup> Po prvej svetovej vojne sa situácia riešila umiestňovaním nevidiacich zo slovenského územia do ústavov v Čechách a na Morave. Preferovanými boli ústavy v Nových Hvezdiciach a Chrliciach.<sup>21</sup> Z ústavnej starostlivosti o zrakovo znevýhodnených na Slovensku možno spomenúť Ústav pre slepcov v Kochanoviciach pri Trenčíne. Tento bol však zameraný na starostlivosť o tzv. slovenských vojnových slepcov.<sup>22</sup>

Záujem o systematické riešenie starostlivosti o zrakovo znevýhodnené osoby v Československu dokladá aj organizácia prvého celoštátneho zjazdu „nevidomých v republike Československej“, ktorý sa konal v júni 1927. Zjazdu sa zúčastnilo viac ako 500 zrakovo znevýhodnených osôb zo všetkých častí republiky a taktiež asi 40 zástupcov nevidiacich zo susedných štátov ako napr. z Nemecka, Rakúska, Maďarska, ale tiež z Anglicka a Sovietskeho zväzu. Na zjazde bolo prednesených desať referátov (prednášok), pričom polovicu z nich prezentovali zrakovo znevýhodnené ženy. Tie pomáhali aj s tlmočením – v tomto prípade do nemčiny a esperanta<sup>23</sup>. Referáty boli zamerané na rôzne oblasti od spolkovej činnosti zrakovo znevýhodnených, cez školstvo, zdravotníctvo až po sociálno-ekonomické postavenie nevidiacich. Výsledkom zjazdu bola tiež rezolúcia, ktorá hovorila: zrakovo znevýhodnení sa dožadovali zaradenia do normálneho občianskeho života ako užitoční členovia spoločnosti, ktorí nežiadajú almužnu,

<sup>17</sup> Čs. státní ústav pro slepé v Levoči a ústav slepých v Prešově. In *Péče o mládež*, 1922, roč. 1, č. 5, s. 145.

<sup>18</sup> Ústavy. In *Péče o mládež*, 1922, roč. 1, č. 7, s. 216-217.

<sup>19</sup> Pečlivost' o slepcov na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. 8, č. 6, s. 157.

<sup>20</sup> BOHATA, Otakar. Levoča – stredisko slovenských nevidiacich. Levoča 1989, s. 9.

<sup>21</sup> BOHATA, Levoča – stredisko, s. 10.

<sup>22</sup> T. j. vojaci bojujúci v 1. svetovej vojne so slovenským občianstvom, ktorí počas bojov utrpeli zranenie zraku. ZEMAN, Josef. Dějiny slepecké péče. Praha 1923, s. 6.

<sup>23</sup> Esperanto predstavovalo „pomocný, všem národům společný, neobyčejně snadný jazyk“, s ktorým sa bolo možné dorozumieť po celom svete. A práve učebnica esperanta bola preložená do českého Braillovhovho písma. Vďaka tomu sa zrakovo znevýhodnení mohli učiť cudzí jazyk. STEJSKAL, Stanislav. Význam esperanta pro nevidomé děti a pro slepce vůbec. In *Úchylná mládež*, 1926, roč. 2, č. 3-4, s. 54-61.

ale prácu; ďalej požadovali, aby bola uzákonená povinná školská dochádzka pre deti nevidiace, aby školy pre zrakovo znevýhodnené deti boli vyňaté zo správy súkromných spolkov a aby boli zaradené do všeobecného školstva; upozorňovali, aby sa robila v rámci spoločnosti osвета o trachome a dedičnosti venerických chorôb, aby sa pri nebezpečných prácach nosili ochranné okuliare; taktiež požadovali, aby boli nevidiace dievčatá vychovávané a vedené pre praktický život a aby boli zrakovo znevýhodnené osoby vo všeobecnosti vzdelávané odborníkmi, aby sa z nich následne mohli stať tiež učitelia.<sup>24</sup>

Dobové publikácie popisujú, čo malo pomáhať nevidiacim deťom v každodennom živote. Stratu zraku mali primárne nahradzovať iné zmysly – predovšetkým sluch a hmat. Za hlavnú oporu duševnej činnosti nevidiacich sa považovala pamäť, a to s nasledovným odôvodnením: „Slepí nejsou rozptylováni zrakovými dojmy, soustřeďují se více nežli vidoucí a tak při vyučování na ústavech pro děti slepé docilují podivuhodných výcviků paměti. Slepé děti pamatují si velmi určitě dojmy sluchové, pohybové i hmatové a osvojují si i dobrý smysl orientační.“<sup>25</sup> V roku 1929 bolo v periodiku *Úchylná mládež* publikované Memorandum o „potřebě zdokonaliti výchovu a organizační péči o děti úchylné“. Jeho kľúčovou myšlienkou bolo, že popri dobrovoľnej starostlivosti, ktorá bola dovtedy pomerne kľúčová pre starostlivosť o zdravotne znevýhodnené deti a mládež, sa bude intenzívnejšie rozvíjať aj štátna starostlivosť. Memorandum taktiež zdôrazňovalo potrebu rozšírenia a modernizovania ústavnej starostlivosti o tieto osoby, pretože počet ústavov a ich výchovné metódy boli považované za nevyhovujúce.<sup>26</sup>

### Zemský spolok pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku

Okrem zrakovo znevýhodnených detí, ktoré potrebovali vzdelanie a odbornú starostlivosť, trpeli aj dospelí a práceneschopní slovenskí nevidiaci. Ani táto téma nebola pre Československú republiku a jej sociálnych pracovníkov tabu. Popri ostatných ústavoch špecificky zameraných na iné zdravotné znevýhodnenia vznikol aj Zemský spolok pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku so sídlom v Bratislave.

Už 14. decembra 1924 sa v miestnostiach Inštruktorátu Ministerstva sociálnej starostlivosti v Bratislave stretli viacerí jednotlivci zastupujúci napríklad referát školstva a národnej osvety pre Slovensko, expozitúru ministerstva verejného zdravotníctva, zemský úrad pre vojnových poškodencov či očné kliniku v Bratislave. Pedagóg a riaditeľ levočského ústavu Adolf Fryc v rámci tohto stretnutia predložil prvé stanov y zemského spolku. Tieto stanov y boli schválené a rovnako boli zvolení členovia ustanovujúceho výboru.<sup>27</sup>

<sup>24</sup> DOSKOČIL, Jaromír. Poválečné hnutí slepecké u nás i v cizině. In *Úchylná mládež*, 1928, roč. 4, č. 7-8, s. 163-165.

<sup>25</sup> TRNKOVÁ, Marie. Kapitoly ze sociální péče o mládež. Praha 1932, s. 93-94.

<sup>26</sup> Memorandum zemským úřadům pro zemi Českou, Moravskoslezskou, Slovenskou a Podkarpatskoruskou o potřebě zdokonaliti výchovu a organizační péči o děti úchylné. In *Úchylná mládež*, 1929, roč. 5, č. 5-6, s. 141-142.

<sup>27</sup> Zemský spolok pre pečlivosť o nevidomých na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1925, roč. 4, č. 2, s. 57.

Definitívne stanovy spolku boli schválené 16. apríla 1926. Na ustanovujúcom valnom zhromaždení, konajúcom sa 13. marca 1927, bol za predsedu zvolený popredný český oftalmológ Roman Kadlický. Na valnom zhromaždení sa rokovalo o najdôležitejších a najurgentnejších otázkach starostlivosti o zrakovo znevýhodnených na Slovensku. Adolf Fryc predložil výročnú správu levočského ústavu a upozornil na nedostatok miesta pre isté skupiny obyvateľstva, menovite deti v rozmedzí rokov 4 až 6, pre obyvateľov nad 60 rokov a pre zrakovo znevýhodnené ženy. Ani jedna z týchto kategórií obyvateľstva nemala na Slovensku možnosť ústavnej starostlivosti. Predstaviteľ Baťových závodov sa zaviazal, že zamestná zrakovo znevýhodnené ženy s platom rovnakým, aký dostávali vidiace ženy. Medzi ďalšími problémami diskutovanými na ustanovujúcom valnom zhromaždení bolo odmietanie finančnej zábezpeky nevidiacich zo strany ich rodných obcí, nedokončený súpis slepcov (prebiehajúci v tej dobe už druhý rok) a s tým spojená neochota veľkých miest dodať súpisy svojich zrakovo znevýhodnených obyvateľov či výzva doktora Kovátsa na natočenie propagačného filmu, ktorý by upovedomil verejnosť o probléme zrakovo znevýhodnených. Zo zápisnice je zrejma autorita a iniciatíva Adolfa Fryca, ktorý nielen uistil zhromaždenie, že propagačný film navrhovaný doktorom Kovátsom už je vo výrobe, ale takisto predložil návrh na založenie nového ústavu pre nevidiacich v Bratislave. Tomuto návrhu bolo vyhovené, finančné náklady sa mali získať pomocou verejných zbierok.<sup>28</sup>

Zemský spolok pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku bol prvý spolok na Slovensku, ktorý zastrešoval jeho celé územie a zaujímal sa o nevidiacich vo všeobecnosti. Mnohí pedagógovia aj odborníci z oblasti zdravotníctva sa na tento spolok upierali ako na inštitúciu, vďaka ktorej sa otázka zrakovo znevýhodnených na Slovensku bude postupne riešiť.<sup>29</sup> Netrvalo dlho a spolok preukázal prvé výsledky svojej práce. Už v roku 1928 otvoril Poradňu pre slepcov, ktorá sa nachádzala pri očnej klinike doktora Kadlického v Bratislave. Poradňa bola pre nevidiacich úplne zadarmo a mohli sa na ňu obrátiť, pokiaľ mali nejaký problém.<sup>30</sup>

Keďže v tejto poradni sa nevidiacim dostávalo „všetkej pomoci“<sup>31</sup>, ako praktickej, tak aj teoretickej, je na mieste spomenúť aj príčiny ochorenia či straty zraku.

<sup>28</sup> Zápisnica o ustavujúcom valnom zhromaždení Zemského spolku pre pečlivosť o nevidomých na Slovensku v Bratislave, konanom dňa 13. marca 1927. In *Péče o mládež*, 1927, roč. 6., č. 5, s. 150; STANEK, Ján. Niečo z histórie. In *10 rokov pečlivosti o nevidomých na Slovensku. Ústav v Báhoňi*. Bratislava 1936, s. 7-11.

<sup>29</sup> S cieľom dosiahnuť účelnú spoluprácu (napr. aby viacero inštitúcií nevykonávalo jednu rovnakú činnosť) uzavreli organizácie združené v Zemskom sväze sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko v roku 1929 dohodu „o úprave dobrovoľnej sociálnej a soc. zdrav. pečlivosti na Slovensku“. Súčasťou dohody boli: Zemský sväz sociálnych a sociálno-zdravotných spolkov pre Slovensko, Okresné pečlivosti o mládež, ČSČK, Masarykova liga proti tuberkulóze, Živena, Záchrana, Dorastový sbor, Zemská prázdninová pečlivosť, Ústredná poradňa povolání, YMCA, YWCA, Abstinentský sväz, Zemský spolok pečlivosti o nevidomých. Dôležitou bola predovšetkým zásada cieľavedomej a účelnej spolupráce inštitúcií medzi sebou. Bližšie pozri: *Péče o mládež*, 1929, roč. VIII, č. 6, s. 147-148.

<sup>30</sup> Poradňa pre slepcov v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1928, roč. 7, č. 8, s. 230.

<sup>31</sup> Poradňa pre slepcov v Bratislave. In *Péče o mládež*, 1928, roč. 7, č. 8, s. 230.

Väčšina detí so zrakovým znevýhodnením stratí svoj zrak v najútlejšom veku, resp. asi do šiestich rokov života (pokiaľ sa deti ako nevidiace už nenarodili). Dobové publikácie členia príčiny oslepnutia na dve primárne skupiny – na príčiny, ktorým bolo možné zabrániť, a ktorým nebolo možné predchádzať. Medzi zabrániteľné príčiny patrili: hnisavé zápaly u novorodencov, kiahne,<sup>32</sup> syfilis, vrede na rohovkách, zápaly dúhovky. Medzi nezabrániteľné patrilo: úbytok zrakových zmyslov, vrodený zelený zákal a iné vrodené vady. Strata zraku následkom kiahní bola v Československu znížená na minimálnu mieru zavedením povinného očkovanie v roku 1919.<sup>33</sup>

Medzi nákazlivé očné choroby v skúmanom období patrili tzv. trachom. Toto ochorenie postihovalo spojivky. Išlo v podstate o infekciu spôsobenú baktériou z rodu chlamýdií (*chlamydia trachomatis*<sup>34</sup>). V rozvinutejších fázach trachom oslaboval zrak chorého človeka, resp. mohol viesť až k slepote. Marie Trnková v roku 1932 uviedla, že niektoré kraje (konkrétne ich však nemenovala) na Slovensku sú „trachomem priamo zamožené“.<sup>35</sup>

### Československý štátny ústav pre slepých v Levoči<sup>36</sup>

Ústavná starostlivosť zrakovo znevýhodnenej mládeže bola v skúmanom období vnímaná ako nevyhnutná.<sup>37</sup> Nedostatok, resp. slabé rozvinutie tohto druhu starostlivosti na Slovensku si uvedomovalo aj samotné MSS v Prahe, ktoré sa snažilo riešiť túto situáciu začiatkom 20. rokov. Za vznik špecializovaného ústavu advokoval aj inštruktor Inštruktorátu sociálnej starostlivosti o mládež v Bratislave Emanuel K. Rosol. Tvrdil, že založenie ústavu na Slovensku je neodkladnou záležitosťou a vlastný slovenský ústav je nevyhnutnosťou. Okrem tejto existenčnej otázky a problémom ohľadom financovania budúceho ústavu bol diskutovaný aj problém umiestnenia ústavu. Najvhodnejším miestom sa zdalo byť mesto Levoča, kde sa nachádzala budova bývalého maďarského lýcea. Vyhovujúcou sa uká-

<sup>32</sup> Kiahne ako jednu z hlavných príčin straty zraku zmieňuje aj publikácia Štěpána Sekáča už z roku 1870. Rozlišovali štyri základné príčiny straty zraku u detí: 1. Zápal očí spôsobený prachom, nečistotami, prílišným vníkaním svetla do očí dieťaťa, umývanie očí špinavou handrou; ale tiež ostrým vetrom, poškodením očí pri umývaní a utieraní. 2. Kiahne. 3. Defekty (útvary) na hlave dieťaťa, ktoré sa zvyknú stratiť, no v konečnom dôsledku ovplyvnili zrak. 4. Neopatrnosť rodičov (napr. kontakt detí s ostrými predmetmi). SEKÁČ, Štěpán. Vychování a vzdělání slepců doma a ve škole, se zvláštním ohledem na opatrovací a zaměstnávací ústav slepců v Praze. Praha 1870, s. 7-8.

<sup>33</sup> TRNKOVÁ, Kapitoly ze sociální péče o mládež, s. 92.

<sup>34</sup> V súčasnosti sa chlamýdie považujú za baktérie, ktoré spôsobujú široké spektrum infekčných ochorení. Poznáme niekoľko druhov chlamýdií, okrem tých, čo spôsobujú očné ochorenia, existujú aj také, ktoré spôsobujú infekcie respiračného systému, ornitózu, psitakózu a urogenitálne formy ochorení. Bližšie pozri: JARČUŠKA, Pavol – BALOGOVÁ, Lenka – ŠULEKOVÁ, Lucia – VOLOŠINOVÁ, Diana. Infekcie vyvolané chlamýdiami. In Via practica, 2009, roč. 6, č. 4, s. 147-152.

<sup>35</sup> TRNKOVÁ, Kapitoly ze sociální péče o mládež, s. 93.

<sup>36</sup> V súčasnosti Spojená škola internátna na Námestí Štefana Kluberta 2 v Levoči. Predstavuje modernú výchovno-vzdelávaciu inštitúciu pre deti so zrakovým, mentálnym či telesným znevýhodnením, ale aj pre deti s narušenou komunikačnou schopnosťou. Vid': <https://msslevoča.sk/exponaty/historia/skoly/csl-statny-ustav-pre-slepcov-levoca/>.

<sup>37</sup> TRNKOVÁ, Kapitoly ze sociální péče o mládež, s. 95.

zala byť aj vďaka vnútornému zariadeniu, ktoré nebolo potrebné upravovať. Pri ústave sa okrem toho nachádzalo aj ihrisko a rozsiahla záhrada. Zo spoločných rokovaní vzišlo založenie Štátneho ústavu pre slepcov v Levoči, čo bol historický medzník v starostlivosti o zrakovo znevýhodnenú mládež na Slovensku. Tento ústav mal byť rozdelený na školskú a internátnu časť. Prvú z nich malo financovať Ministerstvo školstva a národnej osvety (ďalej MŠNO), druhú zase MSS.<sup>38</sup> Oficiálne bol ústav zriadený výnosom MŠNO z 25. januára 1922. Hlavnou, vedúcou postavou sa stal Adolf Fryc, ktorý predtým pracoval v Deylovom ústave pre slepých v Prahe.<sup>39</sup> Vďaka jeho predchádzajúcim skúsenostiam so starostlivosťou o zrakovo znevýhodnené deti môžeme jeho prácu považovať za priekopnícku.<sup>40</sup>

Fryc prišiel do Levoče aj so svojou manželkou Máriou už v októbri 1921, kedy sa snažil pripraviť pôdu pre založenie ústavu. Zaujímal sa primárne o finančnú a organizačnú stránku, no jeho snaha bola zameraná na každý aspekt ústavu. Keďže v tej dobe nebola k dispozícii žiadna štatistika alebo zoznam nevidiacich detí, snažil sa získať chovancov iným spôsobom. Skúsil ich jednotlivito predvolať, tento pokus mu však nevyšiel. Nepochybne išlo o organizačne a časovo náročný spôsob. Fryc takisto uverejňoval inzeráty v novinách a vyzýval školy, aby predložili zoznamy svojich zrakovo znevýhodnených žiakov. Túto povinnosť si však splnilo len zlomok škôl. Problémom tiež bola nedôvera verejnosti voči ústavnej výchove.<sup>41</sup>

Ústav bol otvorený 1. mája 1922, kedy doň nastúpilo 9 chovancov. Z hľadiska pohlavia bol ústav zmiešaný. Úplne prvých chovancov tvorilo 5 chlapcov a 4 dievčatá. Len jedno dievča bolo opísané ako „*duševne opoždené*“.<sup>42</sup> Od 1. septembra 1922 ústav prijal ďalších 17 detí. Pre 26 chovancov nepostačovala jedna trieda, musela sa teda otvoriť aj druhá. Aj triedy boli zmiešané – v prvej bolo 12 chovancov (z toho 7 dievčat a 5 chlapcov) a v druhej 14 (z toho 3 dievčatá a 11 chlapcov). Do druhej triedy sa dostali bývalí prváci a zrakovo znevýhodnení,

<sup>38</sup> HULÁKOVÁ, Mária. Prehľad dejín starostlivosti o zrakovo postihnuté deti a mládež na Slovensku do roku 1989 (Záverečná práca). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 30 s.; Čs. státní ústav pro slepé. In *Péče o mládež*, 1922, roč. 1, s. 145.

<sup>39</sup> V roku 1925 pôsobili v Čechách tieto ústavy pre zrakovo znevýhodnených: Soukromý ústav pro vychovávaní a léčení chudých slepých dětí a na oči chorých v Praze IV., Klárův ústav slepců v Praze III., Deylův ústav pro slepé v Praze III., Útulna slepých dívek v Praze III., Deutsche Blindenschule v Ústí nad Labem, Ústav pro zaopatřování slepců na Smíchově. Na Morave boli ústavy: Zemský ústav pro výchovu nevidomých v Brně, ústav pre nevidiacich v Chrlicích pri Brne, v Nových Hvězdicích. Soupis zařízení o sociální péče o mládež v republice československé, s. 19.

<sup>40</sup> BOHATA, Levoča – stredisko, s. 11.

<sup>41</sup> DUNČKO Štefan – LAPŠANSKÝ Jozef – TINAJOVÁ Oľga. Významní špeciálni pedagógovia z Levoče. Bratislava 2001, s. 12.; TVRDOŇOVÁ, Daniela. Školstvo pre mládež úchylnú, alebo starostlivosť o zdravotne a mentálne postihnuté deti v období I. ČSR. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (eds.). *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska*. Bratislava 2013, s. 435.

<sup>42</sup> Problematika iných zdravotných defektov, s ktorými sa stretávali pracovníci v ústavoch pre zrakovo znevýhodnené deti, je ďalšou „veľkou témou“. Nemožno ju v tejto štúdii obsiahnuť. Je však na mieste podotknúť, že pedagógovia a pracovníci ústavov sa stretávali s rôznymi či už telesnými alebo mentálnymi hendikepmi u nevidiacich detí. Pozri napr. článok v periodiku *Úchylná mládež*: RATHAUS, Ladislav. Fysiologické a psychické poruchy nevidomých, jako prirodzený důsledek slepoty. In *Úchylná mládež*, 1928, roč. 4, č. 3-4, s. 75-78.

ktorí do ústavu nastúpili s predchádzajúcim vzdelaním. Do ústavu mohli vstúpiť deti a mladí vo veku od 7 do 15 rokov.<sup>43</sup> MSS sa prostredníctvom vtedajších odborníkov, riaditeľov ústavov a sociálnych pracovníkov snažilo viesť rôzne evidencie o tzv. *abnormálnych* deťoch. Jedným zo štatistických údajov bola aj informácia z akých pomerov pochádzajú deti so zrakovým znevýhodnením umiestnené v ústavnej starostlivosti. Riaditeľ Fryc uviedol, že väčšina detí prichádzala zo sociálne slabých rodín, 60-78 % pochádzalo z robotníckych rodín, 12 % z roľníckych rodín a len 8 % z úradníckych.<sup>44</sup>

Z výročnej správy z roku 1922 sa dozvedáme viac informácií o prvom roku fungovania ústavu. Chovanci boli vedení k spevu a hudbe.<sup>45</sup> Čo sa týka spevu, zatiaľ čo v obyčajnej škole sa ho žiaci naučili až v piatom ročníku, v ústave ho chovanci vedeli už v prvom. Pravidelne sa konali aj rôzne hudobné cvičenia s ohľadom na rytmiku, hlas a intonáciu. Nezabúdalo sa ani na ručné práce. Najdôležitejšou súčasťou výchovy bolo modelovanie, ktorým si chovanci cibrili hmat a získavali zmysel a cit pre tvary. Týmto spôsobom mohol učiteľ zistiť, ako si nevidiaci chovanec predstavoval daný tvar a mohol ho, v prípade zlej interpretácie, opraviť. Okrem toho mali ručné práce aj náučný charakter. Chovanci pri nich spoznali tvary náradia, materiály a naučili sa aj cenu svojej práce. Vo voľnom čase ich vychovávatelia a učitelia viedli k prechádzkam. V ústavnej záhrade boli vysadené ovocné stromy, ktoré slúžili nielen na zábavu, ale aj ako efektívna učebná pomôcka. V zime bolo zase obľúbené sánkovanie, guľovanie a stavba snehuliakov.<sup>46</sup> Chovancov vedenie ústavu viedlo aj k čítaniu kníh, kde prirodzene nastávali problémy. Počiatky slovenskej tlače pre nevidiacich sa veľmi úzko spájajú s mestom Levoča. Tlačiareň pod názvom Slovenská slepecká tlač však bola zriadená až v roku 1946 a tlačiť sa v nej začalo o dva roky neskôr. Slovenská slepecká tlač a knihy boli veľmi vzácne. Ešte v roku 1933 mala Macanova slepecká knižnica v Prahe iba 16 slovenských zväzkov, čo je menej ako 0,5 % z celkového počtu zväzkov. Najviac literatúry v knižnici bolo v českom jazyku, ďalšie priečky obsadili nemčina a esperanto.<sup>47</sup> Publikácia mapujúca slepeckú tlač uvádza, že v období prvej ČSR boli nevidiacim žiakom na Slovensku (resp. v Levoči) k dispozícii len šlabikár a dve čítanky v slovenskom jazyku. Bolo to spôsobené, ako už je naznačené vyššie, že tlačiareň bola len v Čechách a slovenskí (vidiaci i nevidiaci) žiaci boli odkázaní prevažne na české učebnice.<sup>48</sup>

<sup>43</sup> Soupis zařízení o sociální péči o mládež v republice československé, s. 20. Toto rozhranie rokov uvádza aj výročná správa ústavu za rok 1931. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MV SR), Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Krajinský úrad – administratívne spisy (ďalej KÚ – adm.), šk. 1417, Výročná správa súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1931, s. 2.

<sup>44</sup> ZEMAN, Josef. Statistika slepců. In *Úchylná mládež*, 1929, roč. 5, č. 9-10, s. 230.

<sup>45</sup> Práve hudobné zameranie mohlo byť odborom, vďaka ktorému sa mohli chovanci po prepustení z ústavu uplatniť na pracovnom trhu. A to napríklad ako klaviristi, organisti, učitelia hudby. Samozrejme, pre ďalšie uplatnenie chovancov bolo prospešné aj vyučenie sa remeslu, aby mohli neskôr pôsobiť ako samostatní živnostníci. Viď: ŠPIČKA, Antonín. Obtíže absolventů slepeckých ústavů. In *Úchylná mládež*, 1928, roč. 4, č. 7-8, s. 160-161.

<sup>46</sup> Čs. stát. ústav pro slepé v Levoči. In *Péče o mládež*, 1923, roč. 2, č. 4, s. 119-121.

<sup>47</sup> BOHATA, Levoča – stredisko, s. 35-37.

<sup>48</sup> 25 rokov slepeckej tlače na Slovensku. Levoča 1973, s. 1.

Avšak dnes už vieme o snahách rozšíriť rady slovenskej slepeckej literatúry a ponúknuť tak zrakovo znevýhodnenej mládeži na Slovensku knihy a časopisy v ich rodnom jazyku. Za ich rozvojom stál Adolf Fryc. Od roku 1922 mali české zrakovo znevýhodnené deti časopis *Prítel dětí*, ktorý vychádzal spolu s dvomi prílohami, *Zprávy* a *Naším Poupatům*. Práve Adolf Fryc sa v roku 1924 pokúsil založiť tretiu prílohu, slovenskú, s názvom *Slovenský kútik*. Sám ju redigoval a príloha vychádzala mesačne v rozsahu 12 strán. Príloha však onedlho zanikla. Iniciatívy sa v 30. rokoch chopil samotný Český slepecký tisk, ktorý pre slovenské deti vydával mesačník *Besiedka*, takisto v rozsahu 12 strán.<sup>49</sup> Fryc sa ale svojej ambície nevzdal a ešte v rokoch 1925 – 1926 do slovenčiny upravil čítanku *Kvety* a napísal *Šlabikár pre ústavy slepých*, čo bol prvý slovenský šlabikár pre nevidiacich. Okrem toho sa mu podarilo prispôbiť Braillovo písmo slovenčine.<sup>50</sup>

Práve Adolf Fryc<sup>51</sup> bol človekom, ktorý položil základy inštitucionalizovaného vzdelávania nevidiacich detí na Slovensku. Stál tiež za vývojom prostriedkov špeciálnej pedagogiky presne sústredenej na deti s poruchou zraku. Zo spomienok chovancov vieme, že to bol človek prísny a autoritatívny, ale schopný organizátor a spôsobilý pedagóg, a to aj vďaka skúsenostiam, ktoré nadobudol prácou v Deylovom ústave v Prahe. Adolf Fryc bol spočiatku len správcom ústavu v Levoči a od augusta 1923, na základe rozhodnutia Rudolfa Bechyně – vtedajšieho ministra školstva a národnej osvety, sa stal oficiálne riaditeľom ústavu.<sup>52</sup>

Fryc pôsobil ako riaditeľ ústavu do roku 1937, kedy odišiel na dôchodok. Na pozíciu riaditeľa ho vystriedal Ján Šoltés, učiteľ pôsobiaci v ústave od roku 1922, vedúci ústavného zboru a súčasníkmi nazývaný „nestor tyflopädagogiky“ (tyflopädagogika je výchova a vzdelávanie zrakovo znevýhodnených osôb – pozn. autorov). Ako riaditeľ však pôsobil len jeden rok. Zo zdravotných dôvodov túto riadiacu pozíciu zanechal a 24. októbra 1938 ho nahradil Jozef Szász-Slatinský. Šoltés sa opätovne stal riaditeľom ústavu v roku 1945 a pozíciu zastával do roku 1961. Ako zbormajster viedol zmiešaný zbor,<sup>53</sup> ktorý každý rok pripravoval rôzne besiedky a oslavy na významné sviatky, akými boli 28. október (Deň vzniku Československa), 7. marec (narodeniny prezidenta Tomáša G. Masaryka) alebo Štedrý deň. Okrem Šoltésa sa hudobnej výchove venovali zrakovo znevýhodnená učiteľka Anna Linhartová a neskôr Ján Frkáň. Spev vyučovali Viliam Hrabovec, O. Kožušník, J. Šperlík alebo J. Božinský.<sup>54</sup>

Viliam Hrabovec, rodák z Čadce, ktorý ako učiteľ do ústavu nastúpil na začiatku 20. rokov, bol jedným z najvýznamnejších tyflopédov a tyflopädagógov<sup>55</sup>

<sup>49</sup> BOHATA, Levoča – stredisko, s. 35-36.

<sup>50</sup> DUNČKO – LAPŠANSKÝ – TINAJOVÁ, Významní špeciálni pedagógovia, s. 12.

<sup>51</sup> Adolf Fryc ako riaditeľ levočského ústavu bol neraz spomínaný aj na stránkach časopisu Úchylná mládež. Pozri napr. Úchylná mládež, 1929, roč. 5, č. 9-10, s. 230.

<sup>52</sup> DUNČKO – LAPŠANSKÝ – TINAJOVÁ, Významní špeciálni pedagógovia, s. 12-13.

<sup>53</sup> Chlapci zo štátneho a remeselného súkromného ústavu, o ktorom sa bude písať na ďalších stránkach (pozn. aut.)

<sup>54</sup> KOLEKTÍV AUTOROV. 75. výročie založenia prvej školy pre nevidiacich v Levoči. Levoča 1997, s. 6, 12; DUNČKO – LAPŠANSKÝ – TINAJOVÁ, Významní špeciálni pedagógovia, s. 12-18, 37; BOHATA, Levoča – stredisko, s. 12.

<sup>55</sup> Ľudia zaoberajúci sa rozvojom, výchovou a vzdelávaním zrakovo postihnutých osôb; takisto im pomáha sa profesijne a spoločensky uplatniť (pozn. aut.)

na Slovensku v 20. storočí. Nastúpil do novootvorenej 2. triedy a učil svojich chovancov moderným metodologickým štýlom. Jeho tyflopédické úvahy boli publikované aj na stránkach niekoľkých odborných časopisov. V roku 1927 vydal krátku pedagogickú príručku k výučbe slepcov pod názvom *Cvičenie smyslov predpravou k vyučovaniu slepcov*. Za dôležitú považoval pred-výchovu zrakovo znevýhodneného dieťaťa už v rodine, aby sa z neho nestalo pomyselné „breme- no pre spoločnosť“. Kľúčová bola aj zvýšená pozornosť a starostlivosť o dieťa zo strany rodičov. V príručke popísal praktické hmatové a sluchové cviky a v neposlednom rade aj typy hračiek a predmetov, na ktorých môže dieťa svoj cit trénovať (medzi inými hlasné hračky ako trúbky, ďalej retiazky, hodinky, krajčírskete nite, látky, obilniny, strukoviny či nerasty).<sup>56</sup>

Ema Rabanová-Pollandová, zrakovo znevýhodnená česká hudobná pedagógka a huslistka, popísala ideálneho učiteľa pre nevidiace deti ako charakterovo dobrého človeka, ktorý musel byť obetavý, nezištný a tiež musel disponovať schopnosťou preniknúť do psychológie takto hendikepovaných osôb. Ako optimálne vnímala, pokiaľ by bol aj samotný učiteľ zrakovo znevýhodnený, pretože „nevidomý učiteľ slepců dosahuje většího úspěchu u nevidomých žáků, než učitel vidomý.“<sup>57</sup> Na druhej strane Pollandová objektívne pripustila, že nie každý zrakovo znevýhodnený môže byť učiteľom.<sup>58</sup>

Keďže počas celého medzivojnového obdobia boli pre ústav financie problémom, nemohol si dovoliť kupovať učebné pomôcky. Do riešenia tohto problému bol vo veľkej miere zainteresovaný práve Hrabovec, ktorý od roku 1925 do roku 1935 vlastnoručne zostavil rôzne reliéfy a plastické mapy (medzi inými napr. plastický glóbus z medeného plechu, štátny znak republiky zo sadry, nástennú plastickú mapu republiky, ale tiež Afriky, Južnej a Severnej Ameriky a Austrálie). V jeho snahe pomôcť ústavnej výučbe zrakovo znevýhodnenej mládeže mu pomáhali aj iní pedagógovia, ako napríklad Ján Šoltés, ktorý vytvoril nástennú mapu Európy a k tomu hodiny pre nevidiacich. Učitelia Hák a Vrábel zostavili plastickú mapu Ázie a pedagóg Krátky prispel železničnou mapou republiky. Hrabovec vyučoval v ústave až do začiatku apríla 1938, kedy náhle pri autonehode zomrel. Na jeho počesť bol učiteľskou konferenciou slepeckého ústavu založený Hrabovcov fond pre odmeňovanie chovancov Československého Štátneho ústavu pre slepcov.<sup>59</sup>

S výučbou v školskej časti neboli problémy. Internátna časť bola ale kvôli nedostatku financií zanedbávaná. Prívetké priestory sa nedali efektívne vykurovať a neboli tiež vhodne vybavené, nehovoriac o udržiavaní poriadku. Čo sa týka hygieny, chovanci sa museli v pároch či v trojiciach tlačiť v jednej vani, aby sa okúpali.<sup>60</sup> Napriek týmto výzvam bol Adolf Fryc v roku 1929 pochválený za vzorné

<sup>56</sup> DUNČKO – LAPŠANSKÝ – TINAJOVÁ, Významní speciální pedagogovia, s. 15; HRABOVEC, Viliam. Cvičenie smyslov predpravou k vyučovaniu slepcov. Praha 1927, 6 s.

<sup>57</sup> POLLANDOVÁ, Ema. Slepecké školství. In Úchylná mládež, 1929, roč. 5, č. 1-2, s. 17.

<sup>58</sup> Bližšie pozri: POLLANDOVÁ, Slepecké školství, s. 14-21.

<sup>59</sup> KOLEKTÍV, 75. výročie, s.17; DUNČKO – LAPŠANSKÝ – TINAJOVÁ, Významní speciální pedagogovia, s. 15; HULÁKOVÁ, Prehľad dejín, s. 19.

<sup>60</sup> HULÁKOVÁ, Prehľad dejín, s. 19-20.

vedenie ústavu zástupcami Ministerstva školstva a národnej osvety, ktorí v spomínanom roku ústav navštívili a prehliadli.<sup>61</sup>

Na návštevy ústavu chodil aj lekár, ktorý dohliadal na zdravotný stav chovancov a vykonával očné lekárske prehliadky. Takto začiatkom novembra 1924 ústav navštívil doktor Jaroslav Kristýn, asistent očnej kliniky v Bratislave. Vykonal prehliadku 62 chovancov. Lekár tiež určil 5 dôvodov slepoty pri chovancoch a jeho verdiktom bolo, že 5 chovancov by sa dalo pomôcť operatívnym zákrokom. Čo sa týka celkového zdravotného stavu chovancov, doktor Kristýn s ním bol spokojný.<sup>62</sup>

Do ústavu sa zrakovo znevýhodnené deti dostávali aj vďaka starostlivej práci sociálnych pracovníčok detských sociálno-zdravotníckych staníc Československého Červeného kríža a za pomoci miestnych spolkov Červeného kríža. Tieto pracovníčky umiestňovali deti a mládež, ktorá potrebovala ústavnú starostlivosť, do prislúchajúcich ústavov, medzi ktoré patrili aj Štátny ústav slepcov v Levoči. Tak sa dozvedáme, že v auguste roku 1926 sociálne pracovníčky umiestnili do Štátneho ústavu slepcov v Levoči dve deti, v septembri jedno<sup>63</sup> a v novembri tiež jedno dieťa.<sup>64</sup> V roku 1927 to boli opäť dve deti<sup>65</sup> a posledný záznam o činnosti pracovníčok spojený s ústavom v Levoči pochádza zo septembra 1928, kedy sem umiestnili jedno dieťa.<sup>66</sup> Je pravdepodobné, že sociálne pracovníčky umiestňovali nových chovancov do ústavu v Levoči aj počas 30. rokov. Keďže sa však v časopise prestali uvádzať počty detí zaradených do jednotlivých ústavov (boli nahradené súčtom všetkých detí umiestnených do všetkých ústavov), bez archívnych záznamov činnosti sociálnych pracovníčok Československého Červeného kríža nepoznáme ich presné počty. Je tiež nutné upozorniť, že od 30. rokov 20. storočia možno predpokladať odporúčanie zrakovo znevýhodnených detí do ústavnej starostlivosti aj zo strany pracovníkov Okresných starostlivostí o mládež.<sup>67</sup>

### **Kadlického ústav pre slepcov v Báhoni<sup>68</sup>**

Najväčším prínosom Zemského spolku pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku (v súlade s prijatými stanovami<sup>69</sup>) je však otvorenie ústavu pre starších

<sup>61</sup> GAJDOŠ, Ladislav. 70 rokov Základnej školy internátnej pre nevidiacich v Levoči. In GAJDOŠ, Ladislav et al. 70 rokov Základnej školy internátnej pre nevidiacich v Levoči. Levoča 1992, s. 5.

<sup>62</sup> Výsledok lekárskej prehliadky v ústave slepcov v Levoči. In *Péče o mládež*, 1925, roč. 4, č. 1, s. 25.

<sup>63</sup> Z činnosti detských sociálno-zdravotných staníc čsl. Červeného Kríža na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1926, roč. 5, č. 9, s. 279-280.

<sup>64</sup> Z činnosti detských soc.-zdravotných staníc čsl. Červeného Kríža na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1927, roč. 6, č. 3, s. 91.

<sup>65</sup> Z činnosti detských sociálno-zdravotných staníc Čsl. Červeného Kríža na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1928, roč. 7, č. 1, s. 13.

<sup>66</sup> Z činnosti detských sociálno-zdravotných staníc čsl. Červeného Kríža na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1928, roč. 7, č. 9, s. 256.

<sup>67</sup> MV SR, SNA, f. Slovenské ústredie starostlivosti o mládež – časť Krajinské ústredie starostlivosti o mládež, šk. 11, inv. č. 34, Hromadná prehliadka detí slabomyseľných a zmrzačených.

<sup>68</sup> V súčasnosti v priestoroch tohto ústavu pôsobí Domov sociálnych služieb pre dospelých v Báhoni. Viď: <<https://www.dssbahon.sk/o-nas/historia-nasho-zariadenia/>>.

<sup>69</sup> „Účelom spolku je sústavne organizovať a sprevádzať pečlivosť o nevidomých na Slovensku bez rozdielu náboženstva a národnosti, najmä však: 1. zakladať a riadiť ústavy, školy, dielne,

a práceneschopných nevidiacich, ktorí by inak skončili ako žobráci. Už od začiatku svojej existencie spolok rokoval práve o tejto otázke. Prvým problémom sa ukázal byť výber objektu, kde by sa daný ústav umiestnil. Aj na upozornenie Jozefa Tisa, vtedy ministra verejného zdravotníctva a telesnej výchovy, sa pozornosť spolku upriamila na objekt v Báhani, pôvodne určený pre spolok Záchrana<sup>70</sup>. Bol to starý kaštieľ v bývalej zemianskej kúrii Jezernických, ktorý bol postavený na konci 60. rokov 18. storočia. Na kúpu poskytlo Tisovo ministerstvo bezúročnú pôžičku v hodnote 150 000 Kč, zatiaľ čo MSS poskytlo pôžičku v hodnote 100 000 Kč. Vďaka ministerským subvenciám si spolok mohol dovoliť kúpiť túto budovu a 28. novembra 1927 sa stať jej majiteľom.<sup>71</sup>

Zakúpením kaštieľa sa ale cesta k otvoreniu ďalšieho ústavu pre slepcov na Slovensku len začala. Budova bola stará, dlho sa o ňu nik nestaral a nespĺňala ubytovacie podmienky. Bolo preto nutné zabezpečiť ďalšie financie na zavedenie vodovodu, kanalizácie, ústredného kúrenia a elektrického osvetlenia. Všetko toto sa udialo v roku 1929. Postupne sa dokupovalo vnútorné zariadenie a ústav bol ako provizorium otvorený 22. októbra 1930, pod vedením 5-členného kuratória. Prvým správcom sa stal Ján Stanek. Ani ďalšie roky sa však nezaobišli bez zásahov do kaštieľa. Napriek tomu, že bol vnútorným zariadením a príslušenstvom pripravený prijať chovancov, problémom sa ukázala byť jeho kapacita. Už v roku 1931 museli pôvodných 50 lôžok zvýšiť na počet 75. Zriadili sa aj remeselné dielne (začalo sa v nich pracovať počas roku 1932) a na jeho ďalšie rozšírenie, ktoré sa uskutočnilo v dňoch 15. októbra 1935 až 30. júna 1936 sa finančné náklady vyšplhali na takmer milión korún.<sup>72</sup> Po tomto rozšírení bol ústav ako vynovený slávnostne otvorený 18. októbra toho istého roku. K ústavu patrili aj dve dielne, kefárska a košíkárska, kde chovanci zamestnávali svoje ruky. Okrem toho sa tu veľkej popularite tešila hra na klavír alebo zborový spev.<sup>73</sup>

### Súkromný remeselný ústav slepých v Prešove

Tak, ako so štátnym ústavom v Levoči, tak aj s ústavom v Báhani súvisí tretí ústav pre nevidiacich, ktorý počas medzivojnového obdobia pôsobil na území Slovenska. Je dokonca starší, ako dva ostatné, nakoľko bol založený ešte pred

útulky, kolonie, fondy, nadácie a p. inštitúcie pre vyučovanie, výchovu, liečenie, zamestnanie, zaopatrovanie a podporovanie nevidomých a polovidomých..." KULHÁNEK, František. Prehľad sociálnych, sociálne-zdravotných spolkov a zariadení na Slovensku. Bratislava 1936, s. 32.

<sup>70</sup> Spolok Záchrana fungoval v Bratislave od roku 1922. Svoju pozornosť spolok venoval mravne vadným dievčatám a ženám, ale tiež slobodným matkám, dievčatám a ženám bez zamestnania a domova. Mal vymedzené štyri základné úlohy: (1) telesná a duševná ochrana „padlých“ žien a dievčat bez rozdielu veku, národnosti a náboženstva v ústavoch, (2) starostlivosť o ich umiestnenie po opustení ústavu, (3) ochrana detí a mládeže pred mravnými, pohlavnými pokleskami, (4) mravná výchova rodičov a spoločnosť na kresťanskom základe. MV SR, SNA, f. Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti, šk. 9, inv. č. 29, Založení spolku „Záchrana“ v Bratislave; MV SR, SNA, f. Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti, šk. 20, inv. č. 23, Stanovy spolku Záchrana v Bratislave.

<sup>71</sup> STANEK, Niečo z histórie, s. 7,8.

<sup>72</sup> STANEK, Niečo z histórie, s. 7-10.

<sup>73</sup> Kadlického ústav slepcov v Báhani. In Péče o mládež, 1937, roč. 16, č. 3, s. 72.

prvou svetovou vojnou, v roku 1913 v Prešove.<sup>74</sup> Založil ho maďarský Zemský spolok pre podporu slepých v Pešti (maď. *Vakotat Gyámolító Országos Egyesület*) a bol podporovaný najmä z darov verejnosti. Mesto Prešov dalo ústavu budovu bývalej vojenskej nemocnice na bezplatné využívanie až do roku 1943 a vtedajšie uhorské Ministerstvo orby každoročne darovalo 100 m<sup>3</sup> palivového dreva. Peniaze do pokladnice ústavu prúdili aj z remeselníckych výrobkov, ktoré produkovali samotní chovanci, ale aj z predaja trafiky, ktorá sa nachádzala pri predajni remeselníckych výrobkov, a na ktorú ústav získal licenciu už pri založení.<sup>75</sup> Ústav sa nachádzal na Kossuthovej ulici 70 v Prešove, prvým riaditeľom bol Ferenc Kirschenheiter.<sup>76</sup>

Veková hranica pred vojnou bola 15 až 35 rokov a ústav bol určený ako pokračujúca škola pre tých zrakovo znevýhodnených, ktorí získali teoretické vedomosti v iných slepeckých školách. To sa ale počas vojny nedodržiavalo, ústav sa v období rokov 1914 – 1918 stal útulňou pre ošetrovanie chovancov vo veku 17 až 40 rokov. Zmena nastala po vzniku Československej republiky, kedy sa veková hranica prijímaných chovancov upravila na 15 až 20 rokov. Ústav ale bojoval nielen s finančnými problémami spôsobenými povojnovým obdobím, ale aj so stále prítomným a silným maďarizačným vplyvom. Až takmer tri roky po vzniku republiky došlo k zmene. Pri návšteve z apríla 1921 sa ukázalo, že aj slovenské deti sú tu veľmi pomaďarčené a vykrikujúce protičeskoslovenské heslá. Na čelo ústavu bol stále maďarský riaditeľ a ústav slúžil aj ako útulok pre maďarských občanov. Keďže figuroval ako filiálka ústavu v Pešti, v septembri 1921 ho od tohto ústavu prebral do správy Československý Červený Kríž, pričom školský referát v Bratislave na čelo dosadil slovenského riaditeľa, menovite Karola Kotrča.<sup>77</sup>

Zmenou riaditeľa sa však jeho finančná situácia nezlepšila. Štátne subvencie sa každým rokom znižovali. Zatiaľ čo v roku 1920 dostal ústav 80 000 korún, o dva roky neskôr to bola len polovica z toho. To malo za následok neosvetlenie a znečistenie ústavu a s tým spojený úpadok. Miestnosti sa takisto používali na viacero účelov a z nedostatku financií vznikali aj bizarné funkcie. Jeden človek vo svojej osobe musel kulminovať školníka, dozorca, záhradníka, kuriča a ďalšie funkcie, pretože nebolo peňazí na zaplatenie iného personálu. „*Nebolo by lepšie, keď sa pomôcť nemôže, ústav radšej zatvorí?*“ pýtal sa na konci článku z roku 1922 Karol Kotrč, samotný riaditeľ ústavu.<sup>78</sup>

Po organizačnej stránke bol ústav dobre zaistený. Na jeho čele bolo kuratórium, ktoré sa staralo o organizačné a hospodárske záležitosti ústavu. O chovancov sa starali lokálni doktori, medzi inými doktor Morgenstern, Baumöhl alebo Bott. Po zmene riaditeľa sa ústav poslovenčil a chovancom pripravoval pestrý program v podobe návštev divadla, koncertov a prednášok. Problémov ale bolo

<sup>74</sup> LOPÚCHOVÁ, Jana. *Pedagogika zrakovo postihnutých* (Vybrané kapitoly). Bratislava 2008, s. 38.

<sup>75</sup> Z výročnej zprávy ústavu slepých v Prešove za rok 1922. In *Péče o mládež*, 1923, roč. 2, č. 6, s. 183, 184.

<sup>76</sup> GAŇO, Viliam. *Materiály k dejinám špeciálnych škôl na Slovensku do roku 1945*. Bratislava 1961, s. 92.

<sup>77</sup> TVRDOŇOVÁ, Školstvo pre mládež úchylnú, s. 433, 434; Z výročnej zprávy ústavu slepých v Prešove za rok 1922. In *Péče o mládež*, 1923, roč. 2, č. 6, s. 183.

<sup>78</sup> Ústav. In *Péče o mládež*, 1922, roč. 1, č. 7, s. 217; Ústavy. In *Péče o mládež*, 1922, roč. 1, č. 1, s. 34.

viac, medzi nimi aj samotný Červený Kríž, ktorý síce prevzal ústav do svojej správy, udržiaval ho však len formálne, pretože na jeho vydržiavanie nezostávalo času ani peňazí. Ďalším problémom bol neustále sa zväčšujúci počet chovancov a s tým súvisiaci neexistujúci súpis slepcov (čo bol problém počas celého medzivojnového obdobia; v roku 1929 sa počet slepcov a poloslepých obyvateľov na Slovensku odhadoval na 1200, keďže poriadna štatistika stále neexistovala,<sup>79</sup> vo výročnej správe ústavu v Báhani z roku 1936 sa v programe činnosti dokonca hovorí len o započatí štatistiky slepcov<sup>80</sup>). V neposlednom rade bol problémom aj pedagogický postup vychovávateľov. Podľa oficiálnych stanov mal byť ústav určený pre zrakovo znevýhodnených, ktorí boli vyučení a prišli si sem rozšíriť svoje teoretické aj praktické zručnosti. Prax ale bola trochu iná. Ústav sa stával akýmsi dlhodobým útočiskom (niektorí z chovancov pretrvávali v ústave osem či sedem rokov). Ani jeden z týchto „dlhodobých chovancov“ ústavu nevedel ani toľko, koľko sa iný nevidiaci naučil na inom mieste za tri roky. Pričom autor článku, riaditeľ ústavu Karol Kotrč, nevidel problém v malej učenlivosti chovancov, ale v nedostatku a nedôslednosti prístupu vychovávateľov.<sup>81</sup>

Zdalo sa, že tento najstarší stále fungujúci ústav pre zrakovo znevýhodnených na území Slovenska sa bude musieť zatvoriť. No nestalo sa tak, pretože v roku 1923 prišla „záchrana“ v podobe jeho presunutia do Levoče, kde sa pričlenil k Československému štátnemu ústavu pre slepcov.<sup>82</sup> Vznikol tak jeden vzdelávacovo-výchovný a remeselný komplex snažiaci sa vyriešiť otázku zrakovo znevýhodnených na Slovensku. Dieťa malo najskôr nastúpiť do ústavnej školy (do Štátneho ústavu pre slepcov v Levoči), kde malo nadobudnúť vzdelanie a zručnosti. Potom si mohlo vybrať povolanie, ktorému by sa venovalo v Súkromnom remeselnom ústave pre slepých – práve v tom, ktorý bol premiestnený z Prešova.<sup>83</sup>

### Organizačná stránka levočského ústavu

Od roku 1923 až do roku 1937 sa Súkromný remeselný ústav nachádzal v Levoči. Jeho správu počas tohto obdobia riadilo kuratórium. Do jeho radov sa volili miestni muži, ktorých otázka zrakovo znevýhodnených zaujímala a snažili sa ju vyriešiť.<sup>84</sup> Do kompetencií kuratória spadalo zabezpečiť stravy a ošatenia pre chovancov,<sup>85</sup> dopĺňať ústavný aj remeselný inventára, hlavne matrace a pracovné náradie,<sup>86</sup> schvaľovať účty a rozpočet po revízii na to určenými revízormi,<sup>87</sup> postarať sa o zaopatrene chovancov, ktorí ústavnú starostlivosť skončili a boli pri-

<sup>79</sup> Pečlivosť o slepcov na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1929, roč. 8, č. 6, s. 157.

<sup>80</sup> 10 rokov pečlivosti o nevidomých na Slovensku. Ústav v Báhani. Bratislava 1936, s. 30.

<sup>81</sup> Z výročnej správy ústavu slepých v Prešove za rok 1922. In *Péče o mládež*, 1923, roč. 2, č. 6, s. 183; Ústavy. In *Péče o mládež*, 1922, roč. 1, č. 1, s. 34.

<sup>82</sup> GAŇO, Materiály k dejinám špeciálnych škôl, s. 92.

<sup>83</sup> Výročná správa súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči. In *Péče o mládež*, 1925, roč. 4, č. 3, s. 87-88; *Péče o nevidomé na Slovensku*. In *Péče o mládež*, 1924, roč. 3, č. 9, s. 279.

<sup>84</sup> Výročná správa súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1936, s. 1.

<sup>85</sup> Výročná správa súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1925, s. 4,5.

<sup>86</sup> Výročná správa súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1926, s. 4.

<sup>87</sup> Výročná správa súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1927, s. 4.

pravení samostatne pracovať,<sup>88</sup> ako aj o neustály prísun dostatočných finančných prostriedkov do ústavu, kontrolovať inventúry výrobkov, surovín na ich výrobu a zásob trafiky, ktorá patrila k ústavu,<sup>89</sup> voliť nových členov kuratória, v mene ústavu žiadať o výnimku, zníženie poplatkov alebo zvýšenie štátnych subvencií<sup>90</sup> a v neposlednom rade poskytnúť chovancom vzdelanie, teoretické aj praktické a starať sa o ich zdravie.<sup>91</sup> Kuratórium sa stretávalo tri až štyrikrát do roka a najpálčivejšou otázkou na týchto zasadnutiach bola otázka financií, ktoré neustále chýbali a bolo potrebné ich zháňať.<sup>92</sup>

Kuratórium sa skladalo z 9 členov, z čoho siedmi boli členovia miestnej pobočky Československého Červeného Kríža, jeden zastupoval Ministerstvo sociálnej starostlivosti a posledný bol Adolf Fryc, riaditeľ ústavu, ktorý sa v kuratóriu udržal až do roku 1937.<sup>93</sup> Neskôr bol počet členov kuratória desať. V prvom roku fungovania ústavu v Levoči v radoch kuratória nájdeme Gejzu Okályiho ako predsedu kuratória, Bartolomeja Rožnyaia ako podpredsedu (miestopredsedu) či Kolomana Murgaša ako zapisovateľa. Ostatní, teda Karol Marek, Jan Wagner, Václav Bátěk, Jozef Krššák a Jindřich Sahule boli rádovými členmi kuratória. Desiatku mužov uzatváral František Wolf. Členstvo v kuratóriu ústavu nebolo ich jedinou náplňou práce, Bartolomej Rožnyai bol okresným lekárom, Karol Marek a František Wolf zastávali pozície riaditeľov na gymnáziu a meštianskej škole, Koloman Murgaš učil na gymnáziu, Jozef Krššák bol farárom.<sup>94</sup>

Zloženie kuratória zostalo nemenné len do roku 1924, kedy začali prvé výmeny členov. Predsedovia boli dvaja. Gejza Okályi z tejto funkcie odstúpil po 11 rokoch jej zastávania vo februári 1934, keď bol vymenovaný za prezidenta krajského súdu v Bratislave. Na jeho miesto do roku 1937 prišiel Karol Kovalčík, verejný notár, ktorý bol na miesto predsedu zvolený členmi kuratória.<sup>95</sup> Funkcia podpredsedu sa uvoľnila 15. septembra 1933, kedy dovtedajší podpredseda Bartolomej Rožnyai, vtedy už hlavný župný lekár a riaditeľ krajskej nemocnice Dr. Jána Rumana v Levoči, neočakávane zomrel. Na jeho miesto bol zvolený Otokar Formánek, ktorý sa členom kuratória stal od roku 1926 a ktorý zastával funkciu riaditeľa štátneho reálneho gymnázia Dr. Šrobára. Tam nahradil Karola Marka, ktorý zomrel v januári 1926.<sup>96</sup> Otokar Formánek ale pozíciu podpredsedu zastával iba rok, potom ho vymenil Egmond (Eugen) Bohuš, okresný náčelník, ktorý bol členom kuratória od roku 1933 a pozíciu zastával v rokoch 1934 – 1937.<sup>97</sup>

Z ďalších mužov, ktorí sa dostali do kuratória, možno pripomenúť Vojtecha Bergera, Bena Smekala a Jána Tomana. Všetci prišli v roku 1929. Rovnako možno spomenúť Mikuláša Šímu, účtovníka a neskôr účtovného tajomníka okresného

<sup>88</sup> Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1928, s.5.

<sup>89</sup> Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1932, s. 5.

<sup>90</sup> Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1934, s. 2.

<sup>91</sup> Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1929, s. 4.

<sup>92</sup> Pozri napr. Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1931, s. 4.

<sup>93</sup> Výročná zpráva 1928, s. 3.

<sup>94</sup> Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1924, s. 4.

<sup>95</sup> Výročná zpráva 1934, s. 1.

<sup>96</sup> Výročná správa 1933, s. 1; Výročná zpráva 1926, s. 4.

<sup>97</sup> Výročná správa 1934, s. 0, 1.

úradu, ktorý bol členom kuratória v rokoch 1925 až 1937. Počas tohto obdobia bol jedným z dvoch revízorov, ktorí revidovali účtovné knihy ústavu.<sup>98</sup> Personálne zmeny mali najrozličnejší dôvod, či už vyššie spomenuté úmrtie, presun na iné pracovisko alebo odchod na „zaslúžený odpočinok“.<sup>99</sup> Za zmienku stojí aj neskorší člen kuratória, MUDr. Oto (Otto) Kolář, mestský úradný lekár v Levoči. Počas celého fungovania ústavu v Levoči sa staral o chovancov, kontroloval ich zdravotný stav a dodával ústavu lieky, a to úplne zadarmo. Lekárske prehliadky chovancov vykonával nielen u seba v ordinácii, často prišiel chovancov navštíviť priamo do ústavu. Vo výročných správach figuruje ako ústavný lekár už v roku 1925, pričom členom kuratória sa stal až v roku 1933.<sup>100</sup>

Čo sa týka ostatného personálu súkromného ústavu, počas jeho existencie v Levoči sa dramaticky nemenil. Hospodárskym správcom bol celú dobu Anton Bednařík, ktorý zostavoval a kontroloval prehľad príjmov, výdavkov a bilanciu financií za každý kalendárny rok. V roku 1924 mal na starosti toto zostavovanie len on, od roku 1925 mu v tom pomáhal aj riaditeľ Adolf Fryc. Karol Kerle, slepý majster, bol po celú dobu keľárskym majstrom a B. Koláček, takisto nevidiaci, zase košíkársym majstrom v dielňach.<sup>101</sup>

Jednou z hlavných úloh kuratória bolo aj zabezpečovať ústav po materiálnej stránke. Počas rokov túto svoju úlohu aj napriek finančným problémom, ktoré predstavovali trvalú prekážku, zvládlo, a to aj vďaka ochote členov a ich neúnavnej práci. Prvé plody ich práca priniesla už v roku 1926, kedy sa ústavu podarilo získať 30 nových prešívanych matracov. K nim mali plán doplniť aj nové prestieradlá a zariadenie do dielní. Kvôli nedostatku financií sa ale uskomnili len na matrace. „... muselo byť od týchto upustené pre nedostatok finančných prostriedkov a obstaranie ich a iných nezbytných častí ložného inventára ponechané bolo na druhý rok,“ píše sa o ich snahe vo výročnej správe. Avšak o rok neskôr sa dozvedáme, že ani v roku 1927 to nebolo možné, pričom k týmto potrebným položkám sa pridali ďalšie, ako napríklad odevy a bielizeň pre chovancov.<sup>102</sup> Prostriedky na zakúpenie týchto a ďalších položiek sa podarilo získať až v ďalších rokoch. V roku 1929 sa dokúpilo ďalších 21 matracov, 32 prikrývok na posteľ, 60 prestieradiel a 32 obliečok na vankúše a uteráky. Nevieme, v akej hodnote boli tieto položky, vieme však, že za novú bielizeň, odev a obuv pre chovancov ústav zaplatil takmer 10 000 korún.<sup>103</sup> O rok neskôr, v roku 1930, sa našli peniaze aj na ďalšie vynovenie ústavu. Kuratórium kúpilo nové a úplné košíkárske zariadenie v hodnote 3725 korún. Počas letných prázdnin sa zase vynaložilo ďalších 2718 korún na kompletne vymaľovanie chodieb a miestností budovy. Finančné prostriedky sa našli aj na odevy, obuv a bielizeň pre chovancov, a to v hodnote 10 760 korún.<sup>104</sup>

<sup>98</sup> Výročná správa 1925, s. 3; Výročná správa 1929, s. 4.

<sup>99</sup> Výročná správa 1929, s. 4.

<sup>100</sup> Výročná správa 1933, s. 0.

<sup>101</sup> Výročná správa 1927, s. 3.

<sup>102</sup> Výročná správa 1926, s. 4.; Výročná správa 1927, s. 4.

<sup>103</sup> Výročná správa 1929, s. 6.

<sup>104</sup> Výročná správa 1930, s. 4-6.

## Chovanci ústavu a ústavný režim

Integrálnou súčasťou ústavu boli chovanci – zrakovo znevýhodnená mládež, ktorá ústav navštevovala a pre ktorú bol samotný ústav založený. Na konci októbra došlo k premiestneniu ústavu z Prešova do Levoče. V tomto období mal ústav 15 chovancov. Nasledujúci rok sa ústavné počty zdvojnásobili. Tento počet sa snažili udržiavať, pretože pre viac chovancov ani nemali zariadenie. Ako sa však ukázalo neskôr, ústav mal vo svojej starostlivosti aj viac chovancov, ich počet sa vyšplhal až na 40. Toto číslo nám dokladá význam a potrebu tohto druhu ústavnej starostlivosti. Keďže činnosť remeselného ústavu bola širšej verejnosti neznáma, počet chovancov sa dopĺňal hlavne z mládeže štátneho ústavu pre slepých, ktorí v tomto ústave skončili svoje vzdelávanie. Do súkromného ústavu sa pre nedostatok miesta nemohli prihlasovať dievčatá a mladé ženy so zrakovým hendikepom.<sup>105</sup>

Podmienky prijatia do remeselného ústavu sa počas medzivojnového obdobia nemenili a boli rovnaké ako aj pre štátny ústav. Zrakovo znevýhodnená mládež sa do ústavu prijímala počas celého roka, ale do ústavu nastúpila na začiatku septembra. Stanovené bolo aj vekové rozhranie chovancov, tí mali od 7 do 15 rokov. Ich rodičia museli podať žiadosť o prijatie, ku ktorej museli priložiť rodný list dieťaťa, jeho domovský list, lekárske svedectvo (v ktorom sa potvrdzovalo, že okrem slepoty je chovanec duševne aj telesne zdravý a netrpí „*chytľavou chorobou alebo padúcnicou*“) a výkaz o majetkových pomeroch rodičov (popríklad svedectvo chudoby). Iba v takomto prípade mohol byť chovanec prijatý do ústavu.<sup>106</sup> Išlo o dokumenty a potvrdenia štandardné pre prijatie dieťaťa do akejkoľvek ústavnej starostlivosti.

Zoznamov chovancov, ktoré sa nachádzali v každej výročnej správe, sa môžeme dozvedieť veľa zaujímavých informácií. Za obdobie existencie Súkromného remeselného ústavu v Levoči bol najmenší počet chovancov 28, a to v roku 1936<sup>107</sup>, zatiaľ čo najväčší počet bol 40, v rokoch 1931 a 1932.<sup>108</sup> V zoznamoch chovancov boli uvedené ich osobné údaje – meno a priezvisko, bydlisko a vyučenie – resp. remeslo, ktorému sa v rámci ústavu daný chovanec venoval (t. j. či sa venoval košíkárstvu alebo kefarstvu).<sup>109</sup> V skúmanom období patrili medzi najčastejšie remeslá, v ktorých boli zrakovo znevýhodnení vyučovaní, tieto: košíkárstvo, vyplietanie stoličiek, pletenie rohoží. Mládež, ktorá disponovala hudobným nadaním, sa mohla venovať ladeniu hudobných nástrojov.<sup>110</sup>

Z bydlísk chovancov sa dozvedáme, že väčšina chovancov pochádzala z východného Slovenska, prevažne z malých miest a dedín. Korešponduje to

<sup>105</sup> Výročná správa 1928, s. 4.

<sup>106</sup> Výročná správa 1933, s. 9.

<sup>107</sup> Výročná správa 1936, s. 8.

<sup>108</sup> Výročná správa 1931, s. 9; Výročná správa 1932, s. 9.

<sup>109</sup> V rokoch 1924 a 1925 sa k tomuto zoznamu pridal aj štvrtý stĺpec, v ktorom sa udával dôvod oslepnutia chovanca, medzi najčastejšie príčiny oslepnutia patrila trauma, vrodené anomálie alebo choroby ako keratitída (skrofulosa alebo ekcematososa) či blenorhoea neonatorum. Výročná správa 1924, s. 8; Výročná správa 1925, s. 12.

<sup>110</sup> TRNKOVÁ, Kapitoly ze sociální péče o mládež, s. 95.

so závermi kuratória v roku 1924.<sup>111</sup> Na začiatku roku 1922 sa ústav pre slepé deti otvoril aj v Mukačeve na Podkarpatskej Rusi, prvý svojho druhu.<sup>112</sup> Napriek tomu nachádzame medzi chovancami remeselného ústavu v Levoči aj chovancov s bydliskom v Podkarpatskej Rusi. V rokoch 1924 až 1932 navštevovali ústav traja takíto chovanci: Ferko Rusín, pôvodom zo Stanova, Nikolaj Zelenčuk z Bedevle<sup>113</sup> a Jurko Železník z Kosina<sup>114</sup>. Po roku 1932 sa v ústave podkarpatskoruskí chovanci už neobjavili. Nachádzame tu aj chovanca pôvodom z moravského Olomouca, Ota Vyhliďala.<sup>115</sup> Čo sa týka iných národností, spreď roku 1933 o nich nemáme žiadne informácie a národnosť chovanca môžeme predpokladať len pomocou mena a bydliska. Situácia sa zmenila v rokoch 1933 a 1934, kedy sa kuratórium rozhodlo spraviť štatistiku chovancov podľa národnosti a náboženstva. V roku 1933 ústav navštevovalo 25 Slovákov (čo predstavovalo približne 76 %), 3 Nemci (9 %) a 5 Maďarov (15 %). Z toho bolo 26 rímskokatolíkov, 6 evanjelikov augsburského vyznania a jeden chovanec židovského vyznania.<sup>116</sup> Nasledujúci rok mal ústav 34 chovancov a aj národnostné a náboženské počty chovancov sa zmenili. Slovákov bolo 26 (76 %), Nemci 2 (6 %) a Maďarov 6 (18 %); z toho bolo 27 rímskokatolíkov a 7 evanjelikov augsburského vyznania.<sup>117</sup> Napriek tomu, že ústav nemal miesto pre slepé dievčatá a ženy, v roku 1924 nachádzame medzi chovancami istú A. Milošovičovú s bydliskom v Bratislave-Dúbravke, ktorá sa ako jediná v histórii ústavu nevenovala ani košíkárstvu, ani keľárstvu, ale ručným prácam. Bola to takisto jediná žena v histórii ústavu počas jeho existencie v Levoči, ktorá navštevovala remeselný ústav.<sup>118</sup> Keďže v roku 1925 sa už v zozname chovancov nenachádzala, môžeme predpokladať, že sa v ústave nachádzala ešte pred jeho premiestnením do Levoče, alebo tu bola na jeden rok z nám neznámych dôvodov dočasne umiestnená.

Typický deň v ústave začínal o šiestej ráno, kedy si chovanci upravili posteľ, spravili rannú hygienu a všetci sa zišli v tzv. hovorni, teda v spoločenskej miestnosti. Chovanci, ktorí sa venovali hudbe, mali do 7:30 hod. cvičné hodiny, po ktorých nasledovali raňajky. Na nich museli byť všetci včas, aby si cvičili disciplínu. Po raňajkách pracovali v dielňach do dvanástej s prestávkou o desiatej. O dvanástej bol obed a popoludňajšie práce v dielňach sa uskutočňovali v rozmedzí od druhej a do piatej hodiny popoludní, s prestávkou o štvrtej. V dielňach sa pracovalo aj v sobotu - avšak len do dvanástej hodiny (potom sa chovanci kúpali). Počas nedeľ a sviatkov, kedy sa nepracovalo, sa chovanci ráno naraňajkovali a po svätej omši mali zvyšok dňa voľno.

Počas týždňa sa práca v dielňach končila o piatej, do pol šiestej sa potom upratovali a vetrali pod dozorom majstrov. Nemali stálych upratovačov, chovanci sa striedali po týždňoch. Večera bola v čase 17:30 – 19:00 hod., po ktorej

<sup>111</sup> „Najväčší počet nevidomých je na našich dedinách.“ In Výročná zpráva 1924, s. 5.

<sup>112</sup> Nový ústav slepců. In Péče o mládež, 1922, roč. 1, č. 3, s. 80.

<sup>113</sup> Výročná zpráva 1924, s. 8.

<sup>114</sup> Výročná zpráva 1928, s. 9.

<sup>115</sup> Výročná zpráva 1931, s. 9.

<sup>116</sup> Výročná zpráva 1933, s. 2.

<sup>117</sup> Výročná zpráva 1934, s. 3.

<sup>118</sup> Výročná zpráva 1924, s. 8.

dve následné hodiny počúvali správy z rozhlasu. Prestávky počas dňa chovanci mohli využívať na rôzne aktivity, napríklad oddych, hudobné cvičenia, vybavovanie si korešpondencie; obľúbenými večernými aktivitami boli okrem počúvania rozhlasu čítanie, hudba, hranie hier (hlavne šachu) či učenie sa esperanta s učiteľom Viliamom Hrabovcom.<sup>119</sup>

Hudba bola medzi chovancami veľmi obľúbená. Nebolo to len z dôvodu absencie zraku, ale aj preto, že hudbou si mohli v budúcnosti privyrábať, resp. ich mohla živiť.<sup>120</sup> V roku 1928 sa hudbe venovalo 9 chovancov, z ktorých jeden vynikal hudobným nadaním natoľko, že sa ho ústav rozhodol na začiatku septembra umiestniť do ústavu slepých v Prahe na Hradčanoch, aby tam svoj hudobný talent mohol väčšími rozvíjať.<sup>121</sup> Obľúbenými hudobnými nástrojmi bolo piano, organ a husle. Chlapci ale rozvíjali aj zborový spev a učili sa hudobnej teórii. Vzdelávanie v oblasti hudby mala v ústave na starosti rovnako zrakovo znevýhodnená učiteľka so štátnou skúškou a učitelia zo štátneho ústavu. Ústavní pedagógovia sa ale snažili zjemniť cit chovancov pre hudbu a melódiu aj inými prostriedkami, ktoré by im pomohli v hre na nástroj. Týmto prostriedkami bolo počúvanie rádia a rozhlasu, ale hlavne návšteva rôznych koncertov či predstavení. Na tento účel ústav vlastnil zvukovú aparatúru, ktorá bola roku 1936 rozšírená na 12 reproduktorov, mikrofón a gramofónové platne. Okrem toho sa chovanci mohli s hudbou dostať do kontaktu aj pomocou ladenia klavírov, ktoré mohlo byť ich budúcim zamestnaním. V roku 1931 sa ladeniu učilo 12 chovancov a na ich poriadnu prípravu ústav zakúpil starý klavír.<sup>122</sup>

Svoje hudobné zručnosti mali chovanci možnosť ukázať pri viacerých príležitostiach. Niektorí, dobrí v hre na organ, vypomáhali v kostole počas bohoslužieb, ďalší, hlavne členovia ústavného zboru, sa zúčastňovali domácich slávností. Aktívnymi bolo chovanci 7. marca, pri príležitosti narodenín prezidenta T. G. Masaryka, na ktoré si pripravili bohatý program skladajúci sa z recitácie, spevu a hudby. V septembri roku 1930 prezident dokonca navštívil priamo Levoču, kam prišiel z Tatranskej Lomnice v rámci vojenského cvičenia vojsk. Tejto prezidentskej návštevy sa zúčastnili aj všetci chovanci ústavu.<sup>123</sup> Ďalšou obľúbenou oslavou bolo výročie vzniku republiky – 28. október, a tiež Štedrý deň, na ktorý si okrem odovzdávania darčiekov pripravovali aj rôzne predstavenia.<sup>124</sup>

Ďalším spôsobom prezentovania chovancov, najmä v ich remeselnej výrobe, boli rôzne výstavy, ktoré organizoval nielen ústav, ale aj iné inštitúcie, a na ktorých sa mohli chovanci zúčastniť. Prvá výstava sa konala 21. júna 1925, kedy chovanci priamo v ústave vystavovali svoje práce. Výstavy sa zúčastnila široká verejnosť nielen z blízkeho, ale aj vzdialeného okolia.<sup>125</sup> O tri roky neskôr, v júni 1928 sa deväť chovancov ústavu mohlo zúčastniť prvej učňovskej výstavy v Levoči,

<sup>119</sup> Výročná zpráva 1936, s. 3, 4.

<sup>120</sup> HULÁKOVÁ, Prehľad dejín, s. 19.

<sup>121</sup> Výročná zpráva 1928, s. 5.

<sup>122</sup> Výročná zpráva 1931, s. 5, 6; Výročná zpráva 1936, s. 4.

<sup>123</sup> Výročná zpráva 1930, s. 7; TGM, Levoča – návšteva mesta [on-line]. Dostupné na internete: <<http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=201&misto=Navsteva-mesta>> [cit. 29. 11. 2023].

<sup>124</sup> Výročná zpráva 1932, s. 6.

<sup>125</sup> Výročná zpráva 1925, s. 9.

a to so značnými úspechmi, všetci chovanci boli odmenení (jeden chovanec dostal prvú cenu, dvaja druhú a ostatní tretiu). Odmenený bol aj výstavný výbor, za starostlivú a vzornú prípravu sa im dostalo uznania.<sup>126</sup>

V dňoch 5. až 14. júla 1929 sa v Spišskej Novej Vsi usporiadala Podtatranská výstava kultúrne-životensko-priemyselne-hospodárska, na ktorú ústav z výrobkov chovancov poslal hlavne prútený nábytok, za ktorý následne dostal pochvalu.<sup>127</sup> Ďalšia výstava sa uskutočnila 21. júna 1931 v objekte ústavu, kde sa okrem ručných výrobkov prezentovali aj hudobné a spevácke nadanie, ale tiež bola sprevádzaná hrami a ukážkami vyučovania.<sup>128</sup> Takéto výstavy mali pre ústav a jeho chovancov veľký význam – nielenže prezentovali práce chovancov a činnosť takýchto špecializovaných ústavov, ale tiež podnecovali verejný záujem o výchovu a starostlivosť o zrakovo znevýhodnenú mládež.<sup>129</sup>

Tento verejný záujem sa dal vzbudzovať aj rôznymi návštevami neoficiálneho charakteru, ktoré boli v remeselnom ústave bežné. Do ústavu prichádzali celé triedy alebo dokonca školy, hlavne zamerané na pedagogickú výchovu, aby mohli sledovať prácu chovancov a pochopiť tak ich hendikep, ale tiež sledovať organizáciu starostlivosti. Takto napríklad v roku 1927 navštívila ústav škola pre sociálne zdravotnú starostlivosť pri ústave Milana Rastislava Štefánika v Turčianskom Svätom Martine (dnes Martin) v sprievode riaditeľky a niekoľkých učiteľiek,<sup>130</sup> ale aj iné, hlavne ľudové, meštianske a učiteľské ústavy.<sup>131</sup> Neskôr, v rokoch 1935 a 1936 sa návštevy tak rozmohli, že si vo výročných správach vyslúžili vlastnú sekciu. Návštevy škôl mohli mať aj iný, než pedagogický kontext – podľa Antonína Špičku<sup>132</sup> to bol dobrý vychovávateľský prostriedok, ako prinútiť mladšie ročníky vážiť si zrak a dávať si naň pozor.<sup>133</sup>

Okrem oficiálnych návštev, ktoré pozostávali z ministrov, inštruktorov, tajomníkov a účtovníkov, a neoficiálnych v podobe rôznych škôl, ústav navštevoval vyššie spomenutý MUDr. Oto Kolář, miestny lekár a neskorší člen kuratória. Okrem pravidelných prehliadok chovancov, ktoré vykonával zadarmo, sa takisto pozeral na ich celkový zdravotný stav, sústredil sa aj na hygienu školy a prípadné epidémie. Väčšinu návštev zakončil uspokojivými výsledkami, pri ktorých pochválil vzornú hygienickú situáciu (hlavne skutočnosť, že chovanci sa často kúpali), takisto zdravotný stav a stravu chovancov. Epidémie a infekčné choroby ústav počas medzivojnového obdobia príliš nesužovali, máme poznatky len o dvoch – v rokoch 1927 a 1933. V roku 1927 bola chrípka v celej Levoči a zasiahla aj ústav, do troch dní sa jej však dokázali zbaviť.<sup>134</sup> Čo sa týka roku 1933, chrípka

<sup>126</sup> Výročná zpráva 1928, s. 6.

<sup>127</sup> Výročná zpráva 1929, s. 5, 6.

<sup>128</sup> Výročná zpráva 1931, s. 6.

<sup>129</sup> Výročná zpráva 1932, s. 6.

<sup>130</sup> Výročná zpráva 1927, s. 6.

<sup>131</sup> Výročná zpráva 1931, s. 7.

<sup>132</sup> Antonín Špička bol riaditeľom Ústavu pre nevidiacich v Brne, zaoberal sa systematickou starostlivosťou o nevidiacich a patrí k najvýznamnejším osobnostiam špeciálnej pedagogiky v českých krajinách. Pre viac informácií pozri: <<https://www.lorm.cz/legacy/HMN2/obsahCD/neveslo/osobnosti-ze-sveta-hluchoslepych.html#antonin-spicka>> [cit. 1.5.2024]

<sup>133</sup> ŠPIČKA, Antonín. Ubývá slepoty? In *Péče o mládež*, 1926, roč. 5., č. 8, s. 231.

<sup>134</sup> Výročná zpráva 1927, s. 6.

sa nevyskytla vo forme epidémie, Oto Kolář hovorí len o niekoľkých prípadoch.<sup>135</sup> V ústave sa však vyskytli aj závažnejšie choroby, napríklad tuberkulóza, ktorá bola pri chovancoch a zrakovo znevýhodnených všeobecne veľmi rozšírená.<sup>136</sup> Takto vieme o chovancovi menom František Csáky, ktorý zomrel na túto chorobu v roku 1930<sup>137</sup> a o rok neskôr zase Jakub Ceniga.<sup>138</sup> Obaja chovanci zomreli v rodičovskej starostlivosti. Naproti tomu Andrej Zima, chovanec, ktorý zomrel 21. októbra 1936 na týfus, zomrel v krajinskej nemocnici.<sup>139</sup>

Keď chovanci nepracovali v dielňach a ústav neprijímal návštevy, mali chlapci voľný čas, ktorý využívali rôznymi spôsobmi. Okrem spomenutých zborových a speváckych cvičení, počúvania rozhlasu, predčítania novín a kníh či prechádzok bol veľmi obľúbenou voľnočasovou aktivitou šach, ktorý nazývali „najmilšou zábavou“.<sup>140</sup> Chovanci si nielen užívali šachové hry, takisto si ich vďaka zručnostiam nadobudnutým v dielňach vyrezali sami. Vďaka pedagógovi Jánovi Šoltésovi bol vytvorený Šachový krúžok, v ktorom participovalo 48 chovancov z oboch ústavov. Tento ústavný krúžok odohral niekoľko zápasov nielen medzi členmi, ale aj so šachovými klubmi iných škôl.<sup>141</sup>

Čo sa týka pracovnej časti ústavného života, chovanci pracovali buď v kefárskej alebo v košíkárskej dielni.<sup>142</sup> Na konci každej výročnej správy bola reklama na ich výrobky, ktorou sa kuratórium snažilo získať nových odberateľov ústavných výrobkov a tým získať nové príjmy nielen pre ústav, ale aj pre chovancov samotných, ktorí za výrobky dostávali istú finančnú odmenu.<sup>143</sup> Tieto výrobky boli vyrábané z kvalitných surovín, čo sa každý rok zdôrazňovalo. V kefárskej dielni sa vyrábali kefy, štetky či zmetáky, a to na rôzne účely, napríklad na čistenie pivných a vínnych sudov, na bielizeň, obloky, čistenie pohárov, obuv, na maliarske účely, ale tiež na vlasy, biliard či pre klenotnícke potreby. Vyrábali sa z troch surovín: fibrisu, srsti a štetín. V košíkárskej dielni chovanci zhotovovali rôzne prútené koše, na papier, na bielizeň, ovocie či chlieb; okrem nich vyrábali aj trstené klepáče, pletené rohožky a prútený nábytok.<sup>144</sup> O tom, že ústav sa naozaj snažil o kvalitu svojich výrobkov, svedčí aj prehľad príjmov a výdavkov za každý rok. Z neho sa môžeme dozvedieť, že na košíkársky a kefársky materiál ústav každoročne minul v priemere viac ako jednu pätinu svojich aktív (21,82 %). Všeobecne počas 20. rokov vyhradili na materiál priemerne 27 % aktív, pričom v 30. rokoch sa tieto percentá klesali.<sup>145</sup>

<sup>135</sup> Výročná správa 1933, s. 6.

<sup>136</sup> Výročná správa 1925, s. 4.

<sup>137</sup> Výročná správa 1930, s. 6.

<sup>138</sup> Výročná správa 1931, s. 6.

<sup>139</sup> Výročná správa 1936, s. 3.

<sup>140</sup> Výročná správa 1930, s. 5.

<sup>141</sup> Výročná správa 1935, s. 4.

<sup>142</sup> Chovanci vyrábali rôzne košíkárske a kefárske výrobky ako napr. rohožky, štetce, kefy, košíky rôznych veľkostí, prútený nábytok. MV SR, SNA, f. KÚ – adm., šk. 1417, Ústav slepých v Levoči, Príloha k čj. 184/1932.

<sup>143</sup> Výročné správy neuvádzajú presnú sumu, ktorá im bola vyplácaná, nevieme ani to, či im boli peniaze vyplácané pravidelne, alebo až pri ich odchode z ústavu (pozn. autorov).

<sup>144</sup> Výročná správa 1936, s. 10. Pozri tiež: MV SR, SNA, f. KÚ – adm., šk. 1417, Ústav slepých v Levoči, Príloha k čj. 184/1932.

<sup>145</sup> Pre viac informácií pozri Tabuľku 1.

Pri remeselnom ústave v Levoči ale v dobových písomnostiach nachádzame istú diskontinuitu, hlavne čo sa týka živnostenskej školy. Táto škola sa mala otvoriť v školskom roku 1924/25, vyučovať na nej sa začalo 10. septembra 1924.<sup>146</sup> Stretávame sa s ňou aj vo výročnej správe z tohto roku, v ktorej sa uvádza teoretické aj praktické vzdelanie, ktoré ponúkala chovancovi a ktoré mu bude potrebné v praktickom živote.<sup>147</sup> Na ďalších 6 rokov sa ale z dobových písomností vytratila a živnostenskú školu nachádzame až v roku 1930. Bola dvojročná a mali v nej vyučovať odborní pracovníci ústavu, a to predmety vyučovací jazyk, živnostenské písmo, počty a kalkuláciu, občiansku náuku a telovedu a zdravovedu. K týmto predmetom v počet 6 hodín týždenne sa neskôr pridala ďalšia hodina, náuka o surovinách.<sup>148</sup> Diskontinuita sa ukazuje v tom, že o prvej živnostenskej škole strácame informácie už v roku jej založenia (t. j. 1924) a druhá živnostenská škola 6 rokov neskôr, v roku 1930, len vznikla. Je možné, že sa prvej živnostenskej škole nedarilo alebo neboli dostatočné finančné príspevky na jej udržiavanie, preto bola čoskoro zatvorená a o jej obnovenie sa pokúsili v roku 1930 s úspechom, už v roku 1932 ju navštevovalo 22 chovancov a mala otvorené dve triedy.<sup>149</sup> Jej trvanie však nebolo dlhé, kvôli nedostatku financií sa v školskom roku 1933/34 už neotvorila.<sup>150</sup> Dá sa predpokladať, že rovnaký osud postihol aj prvú živnostenskú školu.

Pokiaľ sa chceli chovanci po vystúpení z ústavu zamestnať, najlepším spôsobom bolo založiť si živnosť. Keďže mnoho chovancov nevedelo o zakladaní a vedení živnosti takmer nič, kuratórium ústavu sa im snažilo všemožne pomôcť. V roku 1927 ešte k tomu prešiel nový živnostenský zákon, podľa ktorého sa každý chovanec pri výstupe z ústavu musel podrobiť tovarišskej skúške, ktorú skladal pred komisiou. Kuratórium sa zhodlo, že ústav prihlásia za člena živnostenského spoločenstva, aby mohli chovanci vykonávať skúšku priamo v Levoči a nemuseli cestovať do iných miest. Už v decembri 1927 sa tak skúške museli podrobiť viacerí chovanci. Počas ďalších rokov sa jej podrobili aj ďalší chovanci. Vo všetkých prípadoch však skúška dopadla dobre, chovanci obstáli a mohli začať pracovať ako samostatní živnostníci.<sup>151</sup>

Napriek finančným ťažkostiam sa ústav snažil podporovať chovancov aj potom, čo odišli z ústavu, alebo minimálne im pomôcť so začiatkom ich živnosti, nielen pomocou vlastných financií, ale aj sprostredkovaním pomoci od darcov. Takto sa dozvedáme o Pavlovi Štálikovi, ktorému pri odchode župný výbor Považskej župy povolil dar 1400 korún na zakúpenie náradia.<sup>152</sup> Ústav získal tento dar a za peniaze chovancovi Pavlovi nakúpili potrebné náradie. Takto počas rokov ústav pomohol viacerým chovancom, a to nielen peniazmi na náradie (ďalším príkladom je Antonín Gelačík, ktorému ústav od župného výboru v Nitre získal podporu 1200 korún na zakúpenie náradia), ale aj získaním licencie na vedenie

<sup>146</sup> Péče o nevidomé na Slovensku. In Péče o mládež, 1924, roč. 3, č. 9, s. 279.

<sup>147</sup> Výročná správa 1924, s. 6.

<sup>148</sup> Výročná správa 1930, s. 5; Výročná správa 1931, s. 5.

<sup>149</sup> Výročná správa 1932, s. 5.

<sup>150</sup> Výročná správa 1933, s. 2.

<sup>151</sup> Výročná správa 1927, s. 4.

<sup>152</sup> Výročná správa 1924, s. 7.

samostatnej trafiky (pre Júliusa Pálfyho, ktorý sa usadil v Humennom), finančnými prostriedkami na založenie vlastnej dielne (prípád Jána Abraháma) či peniazmi na zakúpenie hudobného nástroja (prípád Jurka Železníka, vďaka ústavu získal od Ústrednej starostlivosti o nevidomých v Prahe 250 korún na kúpu huslí).<sup>153</sup>

Počas pôsobenia ústavu sa však našli aj prípady, v ktorých chovanci opustili ústav bez úspešného ukončenia, či pred tovarišskou skúškou. Dôvodov pre opustenie ústavu bola veľká škála. Albín Jarocký v roku 1925 opustil ústav preto, lebo jeho otec, Poliak, musel opustiť Slovensko. O Albína sa potom postaral ústav pre slepcov v Ľvove.<sup>154</sup> Dôvodom prepustenia iného chovanca – Štefana Murinika bola „*naprostá nespôsobilosť k remeslu*“.<sup>155</sup> Dôvodmi na prepustenie chovanca z ústavu tiež mohlo byť: nerešpektovanie ústavného zboru pedagógov, neschopnosť pracovať v dielnach a nechť k učeniu.<sup>156</sup> Prepustení boli aj ďalší, pri ktorých nenachádzame dôvod, resp. sa vyskytujú také prípady, kedy sa pre nemenované príčiny chovanci po prázdninách do ústavu nevrátili. Väčšia časť chovancov však problém s pedagogickým zborom ústavu nemala a mohli tak dokončiť svoj ústavný život tovarišskou skúškou a následnou samostatnou živnosťou.

### Financie a problémy s nimi

Zo všetkých príjmov, ktoré ústav dostával, sa príjmy z dielní ukázali byť tými najmenšími (nižšie boli už len zaopatrovacie príspevky na chovancov a rôzne úroky z vkladov). Priemerný ročný príjem z oboch dielní bol 17 478 korún a 47 halierov, a za všetky výrobky, kefy, metly, koše, rohože a prútený nábytok. Najvyššie príjmy z dielní boli v roku 1931, kedy sa vyšplhali na 22 462 korún a 95 halierov (čo predstavuje 15,1 % zo všetkých príjmov).<sup>157</sup> Za to najmenšie príjmy do ústavnej pokladnice priniesol rok 1925, druhý rok ústavu v Levoči, kedy príjmy predstavovali 14 181 korún a 95 halierov (čo predstavuje 10,94 % z celkových príjmov).<sup>158</sup>

Výrobky chovancov remeselného ústavu v Levoči ale boli, hlavne v 20. rokoch, veľmi populárne, o čom svedčia aj objednávky z celého Slovenska. V roku 1929 ústav sprístupnil zoznam pravidelných a hlavne veľkých odberateľov. Na zozname sa nachádzali inštitúcie rôzneho druhu, od nemocníc a ústavov,<sup>159</sup> cez veľké súkromné firmy<sup>160</sup> až po štátne firmy a inštitúcie s celoslovenským významom.<sup>161</sup> Rok 1932 ale priniesol menší odbyt týchto výrobkov. Nesúviselo to s ich cenou

<sup>153</sup> Výročná zpráva 1925, s. 7; Výročná zpráva 1926, s. 5; Výročná zpráva 1929, s. 6.

<sup>154</sup> Výročná zpráva 1925, s. 7.

<sup>155</sup> Výročná zpráva 1927, s. 5.

<sup>156</sup> Výročná zpráva 1928, s. 5; Výročná zpráva 1933, s. 4.

<sup>157</sup> Výročná zpráva 1931, s. 10; Pozri Tabuľku 2.

<sup>158</sup> Výročná zpráva 1925, s. 10.

<sup>159</sup> Medzi inými aj nemocnica v Bratislave, Žiline, Lučenci, Levoči, Rimavskej Sobote či Trenčíne, Šrobárov štátny detský liečebný ústav v Dolnom Smokovci či sanatórium v Tatranskej kotline. Výročná zpráva 1929, s. 5.

<sup>160</sup> Továrne na tabak v Bratislave, Košiciach, Banskej Štiavnici, Spišskej Belej či v Mukačeve, naftové bane v Gbeloch. Výročná zpráva 1925, s. 5.

<sup>161</sup> Štátny veľkostatok v Holiči, Banské riaditeľstvo v Slatine a Banskej Štiavnici, Štátne železiarne a oceliarne v Podbrezovej, Mincovňa v Kremnici, riaditeľstvo štátnych lesov a statkov v Banskej Bystrici, cukrovar v Trebišove a ďalšie. Výročná zpráva 1925, s. 5.

alebo kvalitou, ale aj do Československa sa dostala hospodárska kríza a mnohí ľudia prišli o prácu, znížili sa im platy alebo začali úspornejšie hospodáriť, preto prestali odoberať výrobky pochádzajúce z ústavu. Ako ale môžeme vidieť na príjmoch z dielní z ďalšieho obdobia, trend odberu výrobkov slepeckej mládeže sa nezastavil a ústavu tak každoročne prinášal približne 16 000 korún.<sup>162</sup>

Pri ústave fungovala aj trafika, na ktorú získali licenciu už pri príchode do Levoče. Táto trafika bola zdrojom veľkých príjmov hlavne v 20. rokoch 20. storočia. Ústavu dokázala priniesť finančné prostriedky vo výške štátnej subvencie. Až do roku 1930 sa jej zisk pohyboval nad hranicou 20 000 korún za rok. V roku 1931 táto suma padla na 18 796 korún a 15 halierov a nasledujúci rok sa prepadla o prevratných 436, 3 percent a jej zárobok bol iba 4 308 korún a 10 halierov.<sup>163</sup> Nasledujúci rok sa kuratórium pre nedostatok finančných prostriedkov rozhodlo vzdať sa trafiky, ktorá do ústavu už neprinášala dostatočné množstvo peňazí a vyhlásili ju za samostatnú. Následne sa každý rok menil jej majiteľ, v roku 1933/34 to bol ministerstvom poľnohospodárstva poverený Edmund Horbas (ktorý sa tu udržal dva roky),<sup>164</sup> v roku 1935/36 ho vystriedal Karol Pavlások<sup>165</sup> a v roku 1936/37 získal miesto Jozef Janšt.<sup>166</sup> Zaujímavou skutočnosťou je, že Pavlások aj Janšt boli obaja synmi nadhájnikov.

Čo sa týka výdavkov ústavu, okrem položky „Služne personálu“ (t. j. zamestnanecké platy) bolo najviac finančne náročnou položkou stravovanie, na ktoré ústav míňal v priemere 45 000 korún ročne. Najhoršie to bolo v roku 1927, kedy sa náklady na stravu vyšplhali na 52 833 korún a 20 halierov,<sup>167</sup> neskôr však mala položka skôr klesajúcu tendenciu<sup>168</sup>. Ďalšou náročnou kategóriou bolo šatstvo, obuv a bielizeň, na ktorú počas rokov ústav minul financie v rozsahu 3 548 korún a 90 halierov v roku 1935<sup>169</sup> až po 13 009 korún a 60 halierov v roku 1926.<sup>170</sup> Treťou položkou, ktorá brala ústavu najviac financií, bolo vykurovanie miestností. Bežne sa ročná cena pohybovala od 3300 do 4500 korún, s výnimkou roku 1924, kedy vystrelila na 5 513 korún a 13 halierov<sup>171</sup> a roku 1926, kedy ústav minul teplo v hodnote 148 korún a 9 halierov.<sup>172</sup> Tieto tri položky (okrem spomenutej položky „Služne personálu“) boli počas rokov najviac finančne náročné pre ústav, okrem nich však mal aj iné výdavky, napríklad na pranie, čistenie budovy, osvetlenie, poistenie a liečenie, pomoc pre chovancov, dane či rôzne poštovné a kancelárske poplatky. Najväčšie výdavky celkovo mal ústav v roku 1930, kedy ich suma dosiahla 206 599 korún a 57 halierov.<sup>173</sup> Treba však mať na pamäti skutočnosť, že

<sup>162</sup> Výročná zpráva 1932, s. 10.

<sup>163</sup> Výročná zpráva 1932, s. 10.

<sup>164</sup> Výročná zpráva 1933, s. 2; Výročná zpráva 1934, s. 2.

<sup>165</sup> Výročná zpráva 1935, s. 1.

<sup>166</sup> Výročná zpráva 1936, s. 1.

<sup>167</sup> Výročná zpráva 1927, s. 10.

<sup>168</sup> Najnižšiu hranicu položka dosiahla v roku 1935, kedy sa vyšplhala na 35 567 korún a 75 halierov. Výročná zpráva 1935, s. 7; Tabuľka 3.

<sup>169</sup> Výročná zpráva 1935, s. 7.

<sup>170</sup> Výročná zpráva 1926, s. 10.

<sup>171</sup> Výročná zpráva 1924, s. 21.

<sup>172</sup> Výročná zpráva 1926, s. 11.

<sup>173</sup> Výročná zpráva 1930, s. 11.

ústav minul presne toľko peňazí, koľko ich aj získal. Ústav mal nejaké peniaze uložené aj v aktívach a pasívach, rozpočet príjmov a výdavkov si však boli každý rok rovné. Pokiaľ sa na to pozeráme takto, ústav si v roku 1930 „mohol dovoliť“ minúť viac ako 200 000 korún, zatiaľ čo v roku 1934 si „mohol dovoliť“ minúť „len“ 96 135 korún a 85 halierov.<sup>174</sup>

Na stránkach výročných správ aj časopisu *Péče o mládež* môžeme z tónu príspevkov o slepeckom ústave vycítiť počas celého medzivojnového obdobia zúfalé zháňanie peňazí. Počas svojej existencie v Prešove a v Levoči nikdy nebol štátnym a bol najskôr odkázaný na podporu verejnosti.<sup>175</sup> Problémy s peniazmi sa s ústavom tiahli už od jeho existencie v Prešove, práve kvôli nim bol so začiatkom 30. novembra 1923 premiestnený do Levoče, kde činnosť „zahájil s 15 chovancami a s pokladnicou úplne vyčerpanou“.<sup>176</sup> Celé medzivojnové obdobie teda zvädzal boj s nedostatkom finančných prostriedkov a v menšej mierke aj s nedostatkom miesta. Keď rada mesta Bratislava z vlastnej iniciatívy podporila založenie nadácie pre zrakovo znevýhodnených Bratislavčanov, kuratórium jej snahu podporilo a nabádalo zástupcov mestských rád aj v iných mestách, aby si zobrali príklad a aby sa tak zrakovo znevýhodnenej mládeži dostalo čo najviac finančného zabezpečenia.<sup>177</sup> V roku 1927 kuratórium poukazovalo na ťažké obdobie, ktoré spôsobili „nepriaznivé hospodárske pomery a všeobecná drahota, ktorých dôsledky javily sa aj v značnom poklese súkromnej dobročinnosti, na ktorú je ústav najmä odkázaný.“<sup>178</sup> Ľudia prispievali menej, ako po minulé roky (bol to prvý pokles v histórii ústavu, kedy oproti predchádzajúcemu roku sa dobrovoľnícke dary prepadli o 26,25 %), nekupovali si nové výrobky, dokonca mnoho odberateľov svoje objednávky zrušilo. Odrazilo sa to aj na kvantite kúpeného materiálu. Už v tomto roku kuratórium vyslovuje obavy ohľadom budúcnosti, apeluje na jedinečnosť remeselného ústavu na Slovensku a prosí slovenskú verejnosť, aby svojimi darmi pomohla chodu ústavu.<sup>179</sup> Na zlú hospodársku situáciu, nezamestnanosť a pokles príspevkov od verejnosti poukazujú znova o 4 roky neskôr, v roku 1931<sup>180</sup> a takisto v roku 1932, kedy sa spomína zároboková neschopnosť trafiky.<sup>181</sup> Veľká hospodárska kríza naplno zasiahla aj remeselný ústav pre slepých v Levoči.

V roku 1933 sa ústav nadobro zbavil trafiky a neustále pripomínal obavy o budúcnosť ústavu. Kuratórium sa odvolávalo hlavne na predchádzajúce dva roky, v porovnaní s ktorými boli znížené takmer všetky položky, niektoré až polovične.<sup>182</sup> Kuratórium tak mohlo narážať na počet výrobkov – v roku 1931 sa vyrobilo 5 521 výrobkov v kefárskej dielni, v roku 1932 to bolo 5 430 a v roku 1933 tento počet klesol na 2 681, čo je oproti ostatným dvom rokom viac ako polovičný skok. Okrem tejto položky sa však ostatné položky nevymykajú norme. Subvencie

<sup>174</sup> Výročná zpráva 1934, s. 7; pre bližšie informácie pozri Tabuľku 3.

<sup>175</sup> Výročná zpráva 1924, s. 5.

<sup>176</sup> Výročná zpráva 1928, s. 4.

<sup>177</sup> Výročná zpráva 1925, s. 6.

<sup>178</sup> Výročná zpráva 1927, s. 4.

<sup>179</sup> Výročná zpráva 1927, s. 4.

<sup>180</sup> Výročná zpráva 1931, s. 4.

<sup>181</sup> Výročná zpráva 1932, s. 4, 5.

<sup>182</sup> Výročná zpráva 1933, s. 2.

od Ministerstva sociálnej starostlivosti na rok 1932 predstavovali sumu 27 000 korún, zatiaľ čo v nasledujúcom roku to bolo 25 650, čo je pokles, ale nie tak signifikantný. Čo sa týka subvencií od Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy, z pôvodných 20 000 korún boli znížené len na štvrtinu, 5000 korún, čo sa však udialo už v roku 1932. Oproti roku 1932 sa štátne subvencie Krajského výboru v Bratislave dokonca navýšili o polovicu, z pôvodných 20 000 korún na 30 000 korún. Zaujímavý vývoj poklesu môžeme vidieť aj v ziskoch z dielní. Oproti roku 1931 klesol zisk v roku 1933 o viac ako 6 000 korún. Oproti roku 1932 však pokles vykazoval iba približne 1500 korún. Z uvedeného môžeme vyvodiť, že pokles nezačal v roku 1933, ale iba reflektoval všeobecný trend. Najvýraznejšie sa pokles ukázal na daroch od verejnosti. V roku 1932 vykazovali 22 307 korún a 35 halierov, o rok neskôr to už bolo len 15 534 korún. Napriek tomu, že celkové príjmy ústavu sa medziročne znížili o 7 000 korún (zo 130 801 korún a 85 halierov na 123 751 korún a 70 halierov), čo značí pokles len o 5,4 %, sú obavy kuratória pochopiteľné. Keďže bol ústav od počiatku súkromným a vydržiavaným len vďaka verejnej dobročinnosti, jej pokles o takmer tretinu musel členov kuratória vydesiť. Aj medziročný pokles o 7 000 korún znamenal pre ústav veľa, až natoľko, že od prvého januára 1934 sa učiteľské platy znížili o 10-14 %. <sup>183</sup> Všeobecná nezamestnanosť a zníženie podpory boli tvorcami problémov ústavu aj v nasledujúcich rokoch. Kuratórium sa v roku 1934 obrátilo na MSS so žiadosťou o 20 % zníženie poplatku na stravovanie. Ministerstvo žiadosti vyhovel, poplatok však znížilo iba o 10 percent. <sup>184</sup> Zúfalí členovia kuratória sa obracali aj do minulosti – na zákon č. 21/1898, ktorý pochádzal ešte z čias Rakúsko-Uhorskej monarchie. V 8. paragrafe sa píše, že domovské obce zrakovo znevýhodneného majú za neho platiť výchovu v ústave, kvôli zlej situácii však platby neprichádzali. Jediné východisko videlo vedenie ústavu v zvýšení subvencií. <sup>185</sup>

Nedá sa povedať, že verejnosť nebola štedrá a ústav nepodporovala. Okrem subvencií boli dary a podpora najväčším príjmom ústavu (až na roky 1933 a 1935). Do roku 1932 nikdy neklesli pod 20 000 korún, bežne sa pohybovali od 22 000 do 27 000 korún. Roky 1923 a 1928 boli špeciálne výnosné, v oboch rokoch dary rôznych inštitúcií, obcí či jednotlivcov presiahli hranicu 30 000 korún. Ako je spomenuté vyššie, rok 1933 bol prelomovým, kedy dary verejnosti prvýkrát spadli pod hranicu 20 000 korún, kde sa udržali až do roku 1936. Počas rokov 1933 až 1935 sa dary pohybovali od 15 500 po 16 000 korún, v roku 1936 sa vyšplhali na 19 256 korún. <sup>186</sup>

Špecifickou položkou darov sa stal dar prezidenta, udeľovaný ústavu od roku 1925. Každoročne prezident Masaryk poslal na chod remeselného ústavu 5 000 korún a v tejto praxi pokračoval aj jeho nástupca, Edvard Beneš, aj keď iba jeden rok. Vedenie ústavu sa tešilo tejto podpore, pričom v rámci ústavného života chovanci každý rok prezidentove narodeniny náležite oslavovali. V roku 1935, pri príležitosti jeho 85. narodenín, dokonca kuratórium požiadalo vládneho

<sup>183</sup> Výročná správa 1933, s. 2.

<sup>184</sup> Výročná správa 1934, s. 4.

<sup>185</sup> Výročná správa 1934, s. 5.

<sup>186</sup> Pozri Tabuľku 4.

komisára Levoče, Bohuša Součka, o založenie trvalej nadácie pre vybraného zrakovo znevýhodneného chovanca, ktorému by peniazmi z nadácie zaplatili ošatenie, stravu a nástroje. Vládny komisár vyhovel ich žiadosti a oznámil im, že Levoča na pamäť prezidentových narodenín založila takúto nadáciu v hodnote 1200 korún, a to so začiatkom v školskom roku 1935/36.<sup>187</sup>

Okrem finančných darov sa však ústavu dostávali aj hmotné dary. Najväčším a hlavne jediným stálym podporovateľom ústavu bolo Riaditeľstvo štátnych lesov v Solnohrade,<sup>188</sup> ktoré od roku 1926 každoročne ústavu prispievalo 100 m<sup>3</sup> bukového palivového dreva.<sup>189</sup> Neraz sa k tomuto drevu pridružili aj iné hmotné dary. V prvý rokoch fungovania ústavu v Levoči to bola hlavne naturálna pomoc v podobe vajec, ktoré ústavu venovala Štátna ľudová škola v Pokryvači<sup>190</sup> a evanjelická ľudová škola v Poltári.<sup>191</sup> Od roku 1928 sa k prispievateľom pridali aj firmy a inštitúcie, ale aj jednotlivci. Čo sa týka firiem a inštitúcií, v roku 1928 darovala továreň na celulózu a papier v Ružomberku 100 kg baliaceho papiera,<sup>192</sup> v roku 1934 získal ústav od Zemského ústredia starostlivosti o mládež na Slovensku 400 kg chlebovej múky, 425 kg pšeničnej múky a 40 kg maku;<sup>193</sup> o rok neskôr prispel Zemský spolok pre starostlivosť o nevidomé na Slovensku 11 bielymi palicami pre chovancov<sup>194</sup> a tiež firma Polio Friedman a spol. v Košiciach 4,5 kg mydla.<sup>195</sup>

V prípade darov od jednotlivcov nachádzame prevahu šatstva, bielizne a obuvi. Počas 20. a 30. rokov však ústav dostával od jednotlivcov aj dary iného charakteru, napríklad pozostalosti, rôzne zľavy alebo stále vyhradené miesta v kine.<sup>196</sup>

Podporou od kompetentných ministerstiev a výborov boli subvencie, príjmy, ktoré najviac určovali nielen hospodársky, ale aj celkový rozkvet ústavu. Stálymi poskytovateľmi subvencií boli MSS a Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy (ďalej MVZaTV). V počiatočných rokoch prispievali pravidelne a dosť na to, aby mohol ústav pokračovať vo svojej činnosti a dokonca v nej napredovať. Hospodárska kríza sa však dotkla aj ministerstiev a ich príspevky ústavu boli nepravidelné. V roku 1924 MSS poskytlo ústavu sumu 40 000 korún, nasledujúce roky to boli sumy 50 000, 25 000, 30 000, 35 000 a najvyššou sumou bolo 65 000 korún, vyplatených v roku 1929 na dve časti. Nasledujúci rok táto suma klesla na sotva polovicu – 30 000 korún, pričom ďalšie roky klesala. Subvencie MVZaTV neboli tak veľkorysé. V roku 1924 prispelo ministerstvo ústavu 10 000

<sup>187</sup> Výročná zpráva 1935, s. 1.

<sup>188</sup> Dnešný Solivar, mestská časť Prešova (pozn. aut.)

<sup>189</sup> Napríklad Výročná zpráva 1930, s. 8.

<sup>190</sup> Výročná zpráva 1924, s. 19; Výročná zpráva 1925, s. 15.

<sup>191</sup> Výročná zpráva 1926, s. 8.

<sup>192</sup> Výročná zpráva 1928, s. 8.

<sup>193</sup> Výročná zpráva 1934, s. 6; pre viac informácií o Zemskom ústredí pečlivosti o mládež na Slovensku pozri: RIGOVÁ, Viktória. Etablovanie zemského ústredia pečlivosti o mládež v Bratislave a jeho okresných pobočiek v medzivojnovom Československu. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, roč. 25, č.1, s.131-152.

<sup>194</sup> Okrem bielych palíc Zemský spolok ústavu pomohol aj finančne, keď mu v roku 1936 udelil subvenciu v hodnote 9 000 korún. Výročná zpráva 1936, s. 6.

<sup>195</sup> Výročná zpráva 1935, s. 1, 5.

<sup>196</sup> Výročná zpráva 1935, s. 1; 1934, s. 6; 1932, s. 6.

korún, následne prispeli až každý druhý rok, teda v rokoch 1926 a 1928. Roky 1929 a 1930 sú, čo sa týka medziročnej sumy, vrcholmi subvencií tohto ministerstva, ďalšie roky sa ich finančné injekcie zmenšovali až na 3 000 korún, ktoré ústavu poskytli v roku 1935. Problémom so subvenciami bolo aj ich neskoré vyplácanie, fenomén, ktorý sa rozmohol hlavne v 30. rokoch. Pri poďakovaní kuratória všetkým prispievateľom nachádzame poznámku o tom, že ministerské subvencie prišli až po uzavretí účtovných kníh, a teda nemôžu byť zarátané do hospodárskeho zúčtovania daného roku, ale budú pripísané do hospodárstva toho nasledujúceho.<sup>197</sup> Najpravidelnejším prispievateľom sa v roku 1929 stal Krajský výbor v Bratislave, každý rok prispel ústavu 20 000 korún, v roku 1933 túto sumu dokonca zvýšil na 30 000 korún. Posledné tri roky existencie ústavu v Levoči sa však aj výbor musel uskromniť len na 10 000 korún.<sup>198</sup>

Druhá polovica 30. rokov 20. storočia znamenala pre súkromný remeselný ústav obdobie veľkých zmien, ktoré odštartovali koncom roka 1936. Problémy s financiami sa nedali dlhšie ignorovať a aj členovia kuratória si uvedomovali, že na záchranu ústavu bude potrebný prelomový, takmer revolučný krok.<sup>199</sup>

V októbri 1936 už bolo jasné, že ústav svoje fungovanie sám neutiahne. Práve v tomto období na návštevu prišli zástupcovia Zemského spolku pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku z dôvodu jednaní o prevzatí ústavu do správy svojho spolku. Na tomto rokovaní sa dohodla budúcnosť ústavu. Čo sa týkalo umiestnenia, mohol byť ponechaný v Levoči a ani vo vedení sa nemali diať žiadne zmeny. Zmenou sa stalo vytvorenie pozície pre Zemský spolok v štruktúre ústavu a jej následné posilnenie. Zemský spolok mal podľa dohody „*právo kontroly činnosti, prevádzanie revízie a dáva potrebné direktívy.*“<sup>200</sup> Pokiaľ by ústav potreboval zabezpečenie, či už finančné, personálne či hmotné, riaditeľstvo malo tieto potreby predložiť kuratóriu, ktoré ich, po dostatočnom prerokovaní, malo predoslať Zemskému spolku. Jeho Ústredný výbor si tiež vymohol právo menovať členov kuratória a vyslať do ústavu svojho zástupcu. Poslednou z organizačných podmienok bola podmienka jednej a tej istej osoby vo funkcii riaditeľa súkromného remeselného a zároveň štátneho ústavu pre slepých v Levoči.<sup>201</sup>

Vo finančnej oblasti sa ponúkali dve alternatívy: v prvej by kuratóriu zostalo právo spravovať si vlastné hospodárstvo s tým, že Zemský spolok by do neho vstupoval subvenciami, aby sa vyrovnal schodok, teda prevýšenie výdavkov nad príjmami. Za poskytnuté peniaze malo kuratórium povinnosť oboznámiť Zemský spolok o predpokladanom schodku do 20. dňa predchádzajúceho mesiaca a zároveň im poskytnúť výkaz hospodárenia za daný mesiac najneskôr

<sup>197</sup> Napríklad Výročná správa 1934, s. 6.

<sup>198</sup> Všetky údaje sa nachádzajú v Tabuľke 4.

<sup>199</sup> Ústavu nepomohla ani správa o platobnom príkaze vo výške 18 433 korún, čo mala byť pohľadávka maďarského ústavu pre slepých v Pešti, vzniknutosť ešte v predvojnovom období. Keďže spisy týkajúce sa okolností vzniku tejto pohľadávky boli prenesené do Maďarska, kuratórium netušilo, z čoho mohla vzniknúť a podala teda odvolanie. Okrem toho sa ústavu podaril malý úspech v podobe 2 000 korún, ktoré po žiadosti obdržali ako dodatočnú subvenciu od okresného výboru v Levoči. Výročná správa 1936, s. 1.

<sup>200</sup> Výročná správa 1936, s. 1, 2.

<sup>201</sup> Výročná správa 1936, s. 1, 2.

do 10. dňa daného mesiaca. Druhou alternatívou bolo prevzatie všetkých príjmov a hospodárstva ústavu Zemským spolkom. Všetky subvencie, dary a príjmy plynúce do ústavnej pokladnice by sa presmerovali do pokladnice Zemského spolku, ktorý by ich potom prerozdelením podľa predpokladaného rozpočtu alebo podľa reálnych potrieb ústavu. Zdá sa, že ponúkané alternatívy neboli predstreté kuratóriu ako možnosť voľby, skôr len pohľad do jednej z možných budúcností. Ako skutočný problém výberu figurovali skôr v očiach Zemského spolku, ktorého predstavitelia neboli úplne stotožnení ani s jednou alternatívou a výber tej alebo onej nechávali na ďalšie rokovania. Otázku cenných papierov, ktoré ústav vlastnil, vyriešilo kuratórium ich predajom. Za získané peniaze plánovali kúpiť unifikačnú pôžičku.<sup>202</sup>

Výročná správa za rok 1936 bola poslednou, ktorú remeselný ústav v Levoči vydal, pretože rok 1937 bol posledným, v ktorom sa ústav nachádzal v Levoči. Pod taktovkou Zemského spolku pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku sa presťahoval do Báhoňa, do budovy Kadlického ústavu pre slepcov<sup>203</sup>. O jeho presune sa v dobovej tlači nepísalo veľa, spomínané bolo iba jeho prevzatie do rúk zemského spolku<sup>204</sup> a jeho úspešnom pripojení k ústavu v Báhoňi spojenom s rozšírením budovy tohto ústavu.<sup>205</sup> Týmto presunom sa začína nová etapa existencie remeselného ústavu, počas ktorej sa remeselný ústav stal súčasťou Kadlického ústavu. V roku 1939 tiež do ústavu v Báhoňi pribudla dielňa ženských ručných prác, kde mohli zrakovo znevýhodnené dievčatá pliesť pančuchy, svetre či okrasné prikrývky. Bola to prvá dielňa pre zrakovo znevýhodnené dievčatá na Slovensku. Ako negatívne možno v prípade ústavu v Báhoňi vnímať to, že vzdelávanie šlo do úzadia a uprednostňovaná bola výroba.<sup>206</sup>

Vzdelávanie zrakovo znevýhodnených v Levoči bolo obnovené po druhej svetovej vojne. Povereníctvo školstva a osvety vyhovel žiadosti Spolku pre starostlivosť o nevidomých na Slovensku (nástupca spomínaného Zemského spolku) a prianiu zanietených levočských pedagógov, a tak bola v roku 1947 otvorená Štátna odborná škola pre slepcov v Levoči. Prvým riaditeľom bol Štefan Novoveský.<sup>207</sup>

<sup>202</sup> Výročná správa 1936, s. 2. Pod unifikačnou pôžičkou sa pravdepodobne myslí obnos peňazí potrebných na zjednotenie ústavov a ich charakterov, aby boli oba ústavy alebo súkromné, alebo štátne (pozn. autorov).

<sup>203</sup> Československý ústav pre slepých v Levoči, otvorený v roku 1922, však v Levoči aj naďalej zostal, počas prechodu frontu v roku 1945 si nemecké vojská z budovy spravili vojenskú nemocnicu, žiaci boli 23. januára evakuovaní do Vysokých Tatier, no už 27. januára 1945 bola Levoča oslobodená. 25. apríla sa správcom školy stal Ján Šoltés, ktorý sa stal aj prvým povojnovým riaditeľom ústavu. Školský rok sa po opravách školy zničenej vojnou začal 3. septembra 1945. Ústav funguje pod zmeneným názvom Spojená škola internátna dodnes. KOLEKTÍV, 75. výročie, s. 5-6; <<https://www.skola.nevidiaci.sk/index.php/historia>> [cit. 25. 7. 2024].

<sup>204</sup> ROSOL, Emanuel K. Kadlického ústav slepcov v Báhoňi. In *Péče o mládež*, 1937, roč. 16, č. 3, s. 72.

<sup>205</sup> KORMAN, Michal. Pečlivosť o mládež na Slovensku. In *Péče o mládež*, 1937, roč. 16, č. 6, s. 169.

<sup>206</sup> JANKOVIČ, J. Dobrovoľná starostlivosť o slepcov a ich život v báhoňskom ústave. In STRAKA, Ladislav O. (ed.). *Sociálna starostlivosť o slepcov*. Bratislava 1944, s. 85-104; HULÁKOVÁ, Prehľad dejín, s. 23.

<sup>207</sup> HULÁKOVÁ, Prehľad dejín, s. 23.

## **Záver**

V období rokov 1918 až 1939 tak môžeme hovoriť len o troch ústavoch, v ktorých mohla byť táto mládež umiestnená a kde sa mohla za pomoci skúsených pedagógov vzdelávať a získavať aj praktické zručnosti, aby sa mohla čo najlepšie začleniť do spoločnosti. Ďalší výraznejší postup v inováciách ústavnej starostlivosti o zrakovo znevýhodnenú mládež zastavila druhá svetová vojna.

Štúdia sa zameriavala na sociálnu oblasť československých prvorepublikových dejín, konkrétne na starostlivosť o zrakovo znevýhodnené deti a dospievajúcu mládež na území Slovenska. Okrem vládnych a správnych štruktúr, ktoré mali túto oblasť vo svojej kompetencii sa zaoberala aj výsledkom ich práce na praktickej úrovni hlavne v podobe zakladania ústavov, ich následných kontrol a dotácií.

Štúdia na základe týchto kritérií ukazuje zaangažovanosť vládnych štruktúr v procese premeny sociálnych pomerov v oblasti zrakovo znevýhodnených detí a mládeže v krátkom období prvej Československej republiky. Hlavným ťažiskom štúdie ale je predstavenie počiatku a vývinu týchto sociálnych pomerov v štáte, kde boli Slováci štátotvorným národom. Poukazuje na bezprecedentnú snahu o inštitucionalizovanie týchto zrakovo znevýhodnených detí a mládeže v kontexte nového štátneho usporiadania. Takisto poukazuje na občiansku zaangažovanosť do sociálnych štruktúr, keďže v mnohých prípadoch museli zamestnanci týchto ústavov svojpomocne hľadať prostriedky na udržiavanie chodu ústavov, ktoré našli v novovytvorenej občianskej spoločnosti a pomoci.

So zreteľom na Súkromný remeselný ústav pre slepcov na základe dobovej tlače, literatúry a výročných správ môžeme napísať, že bol úspešným miestom pre zrakovo znevýhodnenú mládež. Potvrdzujú to nielen vyhlásenia vládnych, finančných a lekárskejších návštev, ktoré sa o ústave vyslovovali vždy pozitívne, ale aj množstvo darov, ktorými sa verejnosť, či už fyzické alebo právnické osoby, podieľali na jeho chode. K tomu môžeme pridať aj výsledky samotných chovancov ústavu v počte zvládnutých tovarišských skúšok, v počte vyprodukovaných výrobkov, v počte nezvládnuteľných chovancov, ale takisto v ich každodennom živote. Zlá ekonomická situácia a znižovanie príjmov ústavu boli najhlavnejšími dôvodmi, ktoré skomplikovali chod ústavu a spôsobili jeho následné premiestnenie – nutné pre jeho ďalšiu existenciu.

Tabuľka 1 – košíkársky a kefársky materiál – ceny (21)

| Aktíva              | 1924        | 125         | 1926        | 1927       | 1928       | 1929        |            |
|---------------------|-------------|-------------|-------------|------------|------------|-------------|------------|
| Košikársky materiál | 7 940, 71   | 6 333, 09   | 5 793, 96   | 7 327, 47  | 7 020      | 8 065, 35   |            |
| Kefársky materiál   | 3 834, 56   | 2 581, 31   | 2 215, 40   | 910, 79    | 930, 40    | 3 642, 56   |            |
| Materiály v sklade  | 14 616      | 6 886, 50   | 7 069, 60   | 9 382, 80  | 8 251, 80  | 9 479, 90   |            |
| Materiály v trafike | 8 716, 50   | 6 487, 60   | 6 046       | 6 621, 30  | 8 680, 90  | 8 181, 30   |            |
| Spolu               | 35 107, 77  | 22 288, 50  | 21 124, 96  | 24 242, 36 | 24 883     | 29 369, 11  |            |
| Aktíva celkovo      | 130 200, 21 | 123 896, 84 | 134 430, 34 | 88 739, 59 | 94 768, 85 | 106 841, 51 |            |
| Percentá            | 26, 96 %    | 18 %        | 15, 70 %    | 27, 30 %   | 26, 26 %   | 27, 49 %    |            |
| Aktíva              | 1930        | 1931        | 1932        | 1933       | 1934       | 1935        | 1936       |
| Košikársky materiál | 7 217, 45   | 7 037, 95   | 4 863, 80   | 2 770, 60  | 4 641, 35  | 2 694, 25   | 6 222, 60  |
| Kefársky materiál   | 3 728, 80   | 2 380, 25   | 1 952, 20   | 2 486, 15  | 1 636, 45  | 2 168       | 2 184, 05  |
| Materiály v sklade  | 7 036, 30   | 7 021, 20   | 5 826, 20   | 8 982, 50  | 5 804, 10  | 5 105, 30   | 5 924, 50  |
| Materiály v trafike | 8 703, 80   | 7 355, 30   | 6 050, 60   | -          | -          | -           | -          |
| Spolu               | 26 686, 35  | 23 794, 70  | 18 692, 80  | 14 239, 25 | 12 081, 90 | 9 967, 55   | 14 331, 15 |
| Aktíva celkovo      | 166 267, 18 | 170 032, 98 | 117 937, 06 | 77 088, 74 | 62 329, 78 | 49 580, 64  | 37 600, 86 |
| Percentá            | 16 %        | 14 %        | 15, 85 %    | 18, 47 %   | 19, 38 %   | 20, 10 %    | 38, 11 %   |

\*údaje sú uvádzané v Korunách československých a halieroch

Tabuľka 2 – Zisky z dielní a trafiky (s. 23)

| Zisky   | 1924       | 1925       | 1926       | 1927       | 1928       | 1929       |            |
|---------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| Dielne  | 16 195, 47 | 14 181, 95 | 16 996, 27 | 16 035, 67 | 16 911, 41 | 21 936, 76 |            |
| Trafika | 22 107, 07 | 21 881, 18 | 20 246, 04 | 21 689, 62 | 21 307, 89 | 22 588, 40 |            |
| Zisky   | 1930       | 1931       | 1932       | 1933       | 1934       | 1935       | 1936       |
| Dielne  | 21 266, 14 | 22 462, 95 | 17 881, 15 | 16 409, 95 | 14 308, 95 | 16 480, 25 | 16 153, 15 |
| Trafika | 21 710, 60 | 18 796, 15 | 4 308, 10  | -          | -          | -          | -          |

\*údaje sú uvádzané v Korunách československých a halieroch

Tabuľka 3 – výdaje (s. 24, 25)

| Výdaje  | 1924        | 1925        | 1926        | 1927        | 1928        | 1929        |             |
|---------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Strava  | 42 318, 27  | 54 442, 59  | 47 147, 67  | 52 833, 20  | 49 488, 65  | 50 761, 35  |             |
| Šatstvo | 7 295, 10   | 6 159, 75   | 13 009, 60  | 8 711, 25   | 6 062, 10   | 9 898, 75   |             |
| Ohrev   | 5 513, 28   | 3 881, 30   | 148, 09     | 3 956, 78   | 4 316, 39   | 4 507, 45   |             |
| Celkovo | 124 415, 86 | 129 683, 38 | 138 474, 52 | 138 697, 34 | 139 174, 45 | 152 202, 11 |             |
| Výdaje  | 1930        | 1931        | 1932        | 1933        | 1934        | 1935        | 1936        |
| Strava  | 51 161, 30  | 47 591, 35  | 45 326, 80  | 45 112, 45  | 35 567, 75  | 36 229, 10  | 40 919, 85  |
| Šatstvo | 10 760, 70  | 11 229, 50  | 6 494       | 6 227, 20   | 4 652, 50   | 3 548, 90   | 5 062, 80   |
| Ohrev   | 4 467, 50   | 4 153, 70   | 4 350, 70   | 3 886, 15   | 3 397, 10   | 3 313, 95   | 3 524, 45   |
| Celkovo | 206 599, 57 | 148 656, 45 | 130 801, 85 | 123 751, 70 | 96 135, 85  | 98 026, 20  | 103 730, 40 |

\*údaje sú uvádzané v Korunách československých a halieroch

Tabuľka 4 – Suma darov a štátnych subvencií (27, 29)

| Subvencie a dary                                        | 1924       | 1925       | 1926       | 1927       | 1928       | 1929            |        |
|---------------------------------------------------------|------------|------------|------------|------------|------------|-----------------|--------|
| Ministerstvo sociálnej starostlivosti                   | 40 000     | 50 000     | 25 000     | 30 000     | 35 000     | 50 000 + 15 000 |        |
| Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy | 10 000     | 14 850     | 14 850     | -          | 20 000     | 25 000          |        |
| Krajinský výbor v Bratislave                            | -          | -          | -          | -          | -          | 20 000          |        |
| Dary verejnosti                                         | 23 466, 71 | 25 775, 57 | 30 034, 39 | 22 149, 39 | 30 161, 99 | 27 022, 20      |        |
| Dar prezidenta                                          | -          | 5 000      | 5 000      | 5 000      | 5 000      | 5 000           | 5 000  |
| Subvencie a dary                                        | 1930       | 1931       | 1932       | 1933       | 1934       | 1935            | 1936   |
| Ministerstvo sociálnej starostlivosti                   | 30 000     | 30 000     | 27 000     | 25 650     | 25 000     | 25 000          | -      |
| Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy | 25 000     | 20 000     | 5 000      | 5 000      | 5 000      | 3 000           | -      |
| Krajinský výbor v Bratislave                            | 20 000     | 20 000     | 20 000     | 30 000     | 10 000     | 10 000          | 10 000 |
| Dary verejnosti                                         | 28 748, 95 | 23 340, 05 | 22 307, 35 | 15 534     | 16 028, 80 | 15 888, 60      | 19 256 |
| Dar prezidenta                                          | 5 000      | 5 000      | 5 000      | 5 000      | 5 000      | 5 000           | 5 000  |

\*údaje sú uvádzané v Korunách československých a halieroch

## **Zoznam použitých prameňov a literatúry:**

### **Archívy:**

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Slovenský národný archív v Bratislave:  
fond Krajinský úrad – administratívne spisy;  
fond Inštruktorát Ministerstva sociálnej starostlivosti;  
fond Slovenské oddelenie Ministerstva sociálnej starostlivosti;  
fond Slovenské ústredie starostlivosti o mládež – časť Krajinské ústredie starostlivosti o mládež.

### **Dobová tlač:**

Péče o mládež, roč. 1922, 1923, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1936, 1937  
Úchylná mládež, roč. 1924, 1926, 1928, 1929

### **Monografie a zborníky ako celok:**

BOHATA, Otakar. Levoča – stredisko slovenských nevidiacich. Levoča 1989.  
DUNČKO Štefan – LAPŠANSKÝ Jozef – TINAJOVÁ Oľga. Významní špeciálni pedagógovia z Levoče. Bratislava 2001.  
GAŇO, Viliam. Materiály k dejinám špeciálnych škôl na Slovensku do roku 1945. Bratislava 1961.  
HLAVAČKA, Milan – CIBULKA, Pavel et al. Sociální myšlení a sociální praxe v českých zemích 1781 – 1939. Ideje, legislativa, instituce. Praha 2015.  
HRABOVEC, Viliam. Cvičenie smyslov predpravou k vyučovaniu slepcov. Praha 1927.  
HUGO, Victor. Bedári: Fantine. Bratislava 1973.  
KOLEKTÍV AUTOROV. 75. výročie založenia prvej školy pre nevidiacich v Levoči. Levoča 1997.  
KOTOUS, Jan – MUNKOVÁ, Gabriela – ŠTEFKO, Martin. Obecné otázky sociální politiky. Praha 2013.  
KULHÁNEK, František. Přehled sociálních, sociálně-zdravotných spolků a zařízení na Slovensku. Bratislava 1936.  
LOPÚCHOVÁ, Jana. Pedagogika zrakovo postihnutých (Vybrané kapitoly). Bratislava 2008.  
MOSNÝ, Peter et al. Právnohistorická realita sociálnej doktríny 20. storočia. Krakov 2014.  
Péče o chudé a péče o mládež ochrany potřebnou v republice československé v roce 1931. Díl II. Veřejná ústavní a všeobecná dobrovolná péče o chudé a mládež ochrany potřebnou v republice československé v roce 1931. Praha 1937.  
RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor et al. Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918 – 1992. Praha 2012.  
RIGOVÁ, Viktória. Mládež nad priepasťou. Sociálna starostlivosť o (nielen) problémovú mládež na Slovensku v rokoch 1918 – 1945. Bratislava 2022.  
SEKÁČ, Štěpán. Vychování a vzdělání slepců doma a ve škole, se zvláštním ohledem na opatrovací a zaměstnávací ústav slepců v Praze. Praha 1870.  
Sociální péče a sociální politika v prvním desetiletí republiky. Praha 1928.  
Soupis zařízení sociální péče o mládež v republice československé. Praha 1925.  
TRNKOVÁ, Marie. Kapitoly ze sociální péče o mládež. Praha 1932.  
TŮMA, Antonín. Poměr státu k dobrovolné sociální péči o mládež. Brno 1923.  
ZEMAN, Josef. Dějiny slepecké péče. Praha 1923.  
25 rokov slepeckej tlače na Slovensku. Levoča 1973.

**Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:**

- GAJDOŠ, Ladislav. 70 rokov Základnej školy internátnej pre nevidiacich v Levoči. In GAJDOŠ, Ladislav et al. 70 rokov Základnej školy internátnej pre nevidiacich v Levoči. Levoča 1992, s. 5-7.
- JANKOVIČ, J. Dobrovoľná starostlivosť o slepcov a ich život v báhonskom ústave. In STRAKA, Ladislav O. (ed.). Sociálna starostlivosť o slepcov. Bratislava 1944, s. 85-104.
- JARČUŠKA, Pavol – BALOGOVÁ, Lenka – ŠULEKOVÁ, Lucia – VOLOŠINOVÁ, Diana. Infekcie vyvolané chlamýdiami. In *Via practica*, 2009, roč. 6, č. 4, s. 147-152.
- RIGOVÁ, Viktória. Etablovanie zemskeho ústredia pečlivosti o mládež v Bratislave a jeho okresných pobočiek v medzivojnovom Československu. In *Studia Historica Nitriensis*, 2021, roč. 25, č.1, s. 131-152.
- RIGOVÁ, Viktória. Problémová mládež a jej nejednotná terminológia v československom priestore medzi rokmi 1918 – 1945. In *Východočeské listy historické*, 2022, roč. 43, č. 1, s. 33-48.
- STANEK, Ján. Niečo z histórie. In 10 rokov pečlivosti o nevidomých na Slovensku. Ústav v Báhoni. Bratislava 1936, s. 7-11.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Školstvo pre mládež úchylnú, alebo starostlivosť o zdravotne a mentálne postihnuté deti v období I. ČSR. In FIALOVÁ, Ivana – TVRDOŇOVÁ, Daniela (eds.). *Od špitála k nemocnici. Zdravotníctvo, sociálna starostlivosť a osвета v dejinách Slovenska*. Bratislava 2013, s. 416-435.

**Nepublikované práce:**

- HULÁKOVÁ, Mária. Prehľad dejín starostlivosti o zrakovo postihnuté deti a mládež na Slovensku do roku 1989 (Záverečná práca). Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 30 s.
- Výročná zpráva súkromného remeselného ústavu slepých v Levoči za rok 1924 – 1936.

**Internetové zdroje:**

- TGM, Levoča – návšteva mesta [on-line]. Dostupné na internete: <<http://tg-masaryk.cz/mapa/index.jsp?id=201&misto=Navsteva-mesta>>.
- Osobnosti ze světa hluchoslepých [on-line]. Dostupné na internete: <<https://www.lorm.cz/legacy/HMN2/obsahCD/neveslo/osobnosti-ze-sveta-hluchoslepych.html#antonin-spicka>>.
- Digitálna knižnica [on-line]. Dostupné na internete: <<https://msslevoca.sk/knihy2/>>.
- <<https://www.dssbahon.sk/o-nas/historia-nasho-zariadenia/>>.
- <<https://msslevoca.sk/exponaty/historia/skoly/csl-statny-ustav-pre-slepcov-levoca/>>.
- <<https://www.skola.nevidiaci.sk/index.php/historia>>
- VESELEI, Michal. Pohľady na ústavnú výchovu a prevýchovu detí a mládeže s poruchami správania v medzivojnovom Československu. In *Paidagogos*, 2021, č. 1. Dostupné na internete: <<https://paidagogos.net/issues/2021/1/article.php?id=7>>.

Počet slov: 17 027

Počet znakov vrátane medzier: 113 148